

TUSSENTIJD S 1/12

A photograph of a person riding a bicycle past a cemetery gate. The person is in the foreground, slightly out of focus, wearing a dark jacket. The gate is made of dark metal bars and is open. Behind the gate, there are several gravestones in a cemetery. The background shows trees with bare branches, suggesting a late autumn or winter setting. The overall scene is captured in a cinematic style with soft lighting.

Een uitgave van de historische kring voor Oss en omgeving, stichting De Werkende Mens

Jaargang 18 Voorjaar 2012 issn 1387-1498
Dit blad heeft een waarde van € 4,50

Zie ook www.dewerkendemensoss.nl

In dit nummer:

- de Joodse begraafplaats in Geffen
- Oss in de context van de gevolgen van de klimaatsveranderingen na de laatste ijstijd
- Historie Zusters van Liefde in het onderwijs in Oss
- Onthulling luisterkei Keent
- Achtergehouden bewijs?
- De Aartsbroederschap van de Heilige Familie in Oss

» COLOFON «

Tussentijds is het tijdschrift van de historische kring voor Oss en omgeving, stichting De Werkende Mens. Tussentijds verschijnt twee keer per jaar in een oplage van 250 exemplaren. Donateurs krijgen het blad toegezonden.

De historische kring voor Oss e.o. DWM wil de geschiedenis van de bewoners in beeld brengen door onderzoek, lezingen, artikelen. Ook organiseert de kring excursies en andere activiteiten.

Donateur worden van de historische kring Oss DWM? Dat biedt veel voordelen. Zo wordt u als eerste op de hoogte gebracht van de activiteiten zodat u er tijdig bij kunt zijn. Het blad Tussentijds krijgt u toegezonden. Met uw bijdrage zorgt u er mede voor dat de historische kring DWM kan blijven werken aan de activiteiten. Per jaar is de contributie minimaal € 12,50. Wie donateur wil worden kan dit bedrag – meer mag natuurlijk ook! – overmaken op bankrekeningnummer 18.04.58.981 Rabobank Oss, ten name van de stichting De Werkende Mens te Oss. Stuur u svp ook een briefje met uw naam en adres ter bevestiging naar st. DWM, postbus 628, 5340 AP Oss. Een e-mail kan ook, via de website www.dewerkendemensoss.nl.

Redactie
Robert van Vlijmen
Paul Spanjaard
Peter van Nistelrooij
Pieter Roskam

De redactie behoudt zich het recht voor aangeboden artikelen redactioneel te bewerken - met respect voor de inhoud - , in te korten of niet te plaatsen.

Gestauteurs
Ruud Pieters en Paul Budde

Vormgeving
Gert-Jan Bloemers, Oss

Druk
Kluytmans drukwinkel, Oss

ISSN 1387-1498

© historische kring voor Oss en omgeving,
stichting De Werkende Mens, Oss 2011

Foto omslag:

De ingang van het Joodse kerkhof in Geffen (foto: Paul Spanjaard)

Redactioneel

Wanneer men de inhoud van deze nieuwe Tussentijds bekijkt vallen er twee dingen op. Ons blad wordt, gelukkig, steeds meer een platform waar iedereen met belangstelling voor de Osse historie in al haar facetten zijn/haar onderzoeksbevindingen kan publiceren en een ruim lezerspubliek vindt.

Maar ook geografisch slaan we de vleugels uit. Wat te denken van het feit dat ook in het verre Australië iemand als Paul Budde veel tijd en energie steekt in de Osse historie. In de vorige editie konden we een bijdrage van zijn hand verwelkomen en in het artikel dat hij nu ter beschikking heeft gesteld aan Tussentijds wordt Oss zelfs in een mondiaal licht gezien...

Echter De Werkende Mens overschrijdt ook zelf de gemeentegrenzen met een bijdrage van Peter van Nistelrooij over het joodse kerkhof in Geffen waar een belangwekkend onderzoek heeft plaatsgevonden.

Peter maakt deel van het bestuur van De Werkende Mens maar is ook actief betrokken bij de heemkundekring in Geffen. Bovendien mag niet onvermeld blijven dat op het Joodse kerkhof in Geffen er graven zijn van families die van grote betekenis zijn geweest voor de ontwikkeling van Oss in de 20e eeuw. Daarom heeft de redactie besloten dit uitstapje naar een van de buurkernen te maken, gezien de inhoud van het artikel ga ik er van uit dat de lezer dit niet als een groot bezwaar zal ondervinden.

Echter ook een paar traditionele Osse onderwerpen komen aan bod: het religieuze leven in Oss (de Zusters van Liefde en de Osse afdeling van de Aartsbroederschap van de Heilige Familie) en als tegenhanger komen ook enige bendeleden voor het voetlicht in het artikel van Agnes Lewe van het Stadsarchief.

De redactie is er van overtuigd dat u hiermee weer genoeg leesvoer heeft om de, hopelijk, mooie zomer weer door te komen.

NAMENS DE REDACTIE
Robert van Vlijmen

EEN BIJZONDER REGIONAAL KERKHOF:

de Joodse begraafplaats in Geffen

DOOR PETER VAN NISTELROOIJ

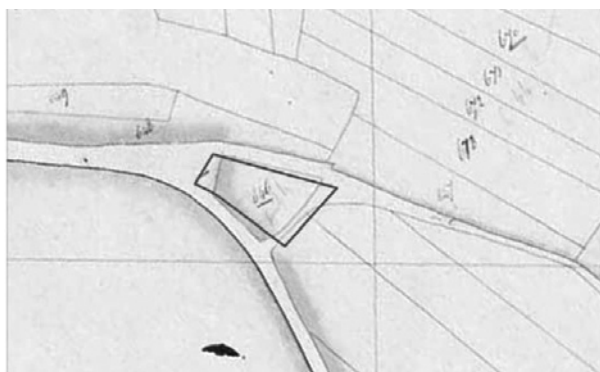
Een eindje buiten Geffen, aan het fraaie Kraaijeven, ligt achter een hoge beukenhaag een kaal zanderig landje waar een aantal opvallende grafzerken uit de grond steken. We kijken hier naar het 'smouse kerkhoff', zoals deze Joodse begraafplaats in de volksmond heet. Vanaf de 17e eeuw begroeven hier de Joodse bewoners van Geffen, Oss en andere plaatsen in de omgeving hun doden. Ver buiten de bebouwde kom, op de afgelegen heide die hier toen lag. Want Joden werden toen nog buiten de 'gewone' samenleving gehouden, zowel levend als dood. Kortgeleden is archeologisch onderzoek naar deze opmerkelijke regionale begraafplaats gedaan. Peter van Nistelrooij geeft hier verslag van de resultaten van het onderzoek.

Inventariserend veldonderzoek op de Joodse begraafplaats in Geffen

De begraafplaats was eind zeventiende eeuw de enige Joodse begraafplaats van Noord-Brabant. Oorspronkelijk had de Heerlijkheid Geffen de grond van deze Eeuwige Ruststede aan één Joodse familie beschikbaar gesteld, maar door de komst van meerdere Joodse families naar Staats-Brabant werd het een regionale begraafplaats. De eerste grafmerken zullen waarschijnlijk eenvoudige houten tafels geweest zijn, deze zijn niet bewaard gebleven. De oudste nog zichtbare grafsteen dateert uit 1760. Met nadruk op zichtbaar want wellicht liggen er nog oudere grafstenen onder het oppervlak.

Joodse bewoners in het Maasland.

De vroegste vermeldingen van de Joodse aanwezigheid in deze regio komen uit de tweede helft van de zeventiende eeuw. De eerste vermelding van de Geffense Joodse begraafplaats is gevonden in het Gewin Chijns Boek der Heerlijkheid Geffen uit 1693. Hierin wordt gesproken over een bestaand "Smouse Kerkhoff" gesitueerd aan het Swart Land te Geffen. Tot ver in de twintigste eeuw is de ligging van de Joodse begraafplaats onveranderd.

KADASTER 1832

TOPOGRAFIE 1956

Anno 2012 ligt de Joodse begraafplaats aan de straat met de naam Kraaijeven. Op de 86 nog aanwezige grafzerken zijn onder andere namen te lezen van mensen uit Grave, Lith, Waalwijk, Geffen en Oss. Vaak met bekende Joodse

namen zoals Zwanenberg, Van den Bergh, Hartog, Van der Wielen, Van Leeuwen, Oppenheimer, Van Dijk en Van Osten. De hier begraven personen hebben grote invloed gehad op de industrialisatie van Oss en omstreken. Uit hun activiteiten zijn grote concerns voortgekomen zoals Zwan, Unox, Bergoss tapijtfabriek, Organon, Unilever.

Op 11 januari 1888 werd de nieuwe regionale Joodse begraafplaats aan de Heescheweg te Oss ingewijd. De Cuijkenaar Mozes, zoon van Rafaël van Meer was hier de eerste persoon die hier begraven werd. De Geffense begraafplaats was toen nog niet gesloten, Jakob, zoon van Tobias van Straten was de laatste die hier ter aarde werd besteld, dat was op 10 december 1908.

De Joodse begraafplaats aan het Kraaijeven te Geffen, 26 oktober 2011 (foto's PvN)

Een Joodse begraafplaats is voor de Joodse gemeenschap een altijd blijvende heilige plaats. Een Joodse begraafplaats is afgesloten en is in principe alleen toegankelijk voor de familieleden en voor onderhoudszaken. In een door de familie Van den Bergh uitgegeven boekwerk uit het jaar 1907 wordt met eerbied en respect aan hun Geffense voorouders terug gedacht. De begraven familieleden mogen volgens de Joodse wetten niet verplaatst worden tenzij stadsuitbreidingen het noodzakelijk maken. Een Joodse begraafplaats wordt in principe niet geruimd. De Geffense begraafplaats is een zeer bijzonder gekoesterde plek voor de Joodse families en wordt nog steeds door nazaten bezocht.

Onderzoekswens en keuze geofysische methode.

Bij de Heemkundewerkgroep “Vladerack” te Geffen leefde de prangende vraag of er nog meer onder de grond te vinden is van de begraafplaats dan de nu zichtbare gedenktekens tonen.

Aan de auteur van dit artikel, tevens lid van de

heemkunde werkgroep, werd in mei 2009 de vraag gesteld of dit te onderzoeken is. Dus eerst maar eens uitzoeken wat de mogelijkheden zijn en wie de eigenaar van de begraafplaats is.

Van verschillende archeologische onderzoekers hoorde ik minder optimistische geluiden: “Onderzoek op de Joodse begraafplaats, dat gaat je niet lukken”. Er mag beslist geen spa de grond in. En geofysisch onderzoek geeft zeer waarschijnlijk slechte resultaten. Geofysisch onderzoek is onderzoek waarbij op volledig non-destructieve wijze de bodemopbouw in kaart gebracht wordt. Er wordt dus niet geboord of gegraven. Er bestaan vier hoofdvormen van geofysisch bodemonderzoek.

- A) Elektrische weerstandsmetingen. Geschikt voor het opsporen van muren, funderingen en greppelsystemen.
- B) Elektromagnetisch onderzoek. Geschikt voor het opsporen van geologische structuren zoals oude beeklopen.
- C) Magnetometer-onderzoek. Onderzoek waarbij de afwijkende sterkte van het aardmagnetisch veld worden gemeten. Geschikt voor het opsporen van concentraties bakstenen en andere magnetisch gevoelige materialen.
- D) Grondradar onderzoek. Allerlei objecten in de grond worden hiermee opgespoord.

Na overleg met geofysische specialisten werd gekozen voor het grondradar onderzoek. Met grondradar onderzoek wordt met een antenne een elektromagnetische puls uitgezonden, recht de grond in. In onze situatie tot ca. 4 meter. Objecten en geologische structuren in de ondergrond reflecteren dit signaal. De grondradar en GPS (Global Positioning System) staan op een karretje dat

Joep Orbons (ArcheoPro) en Ferry van den Oever (Saricon) met de grondradar actief op de Joodse begraafplaats (foto PvN)

te voet in een regelmatig patroon wordt voortbewogen over de begraafplaats. Een groot aantal metingen worden in het meetinstrument opgeslagen en uitgelezen per computer. Speciale computerprogramma's bewerken de meetgegevens, visualiseren en combineren deze met de andere onderzoeksresultaten. Zo ontstaat een beeld van wat er in de bodem te zien is.

Vooronderzoek

Met deze voorkennis nam ik wat bevreesd telefonisch contact op met de eigenaar het Nederlands-Israëlitische Kerkgenootschap (NIK) te Rotterdam. De heer J. Gans van het NIK was zoals verwacht terughoudend en wens- te meer informatie. Op 18 september 2009 werd formeel door de secretaris van de heemkundewerkgroep "Vladerack" de vraag gesteld aan het NIK om non-destructief onderzoek te mogen verrichten. Door het NIK werd gevraagd om de exacte reden van het onderzoek en een gedetailleerde omschrijving van de uitvoering van het onderzoek. Dus min of meer een verrassende positieve reactie en vooral geen afwijzing op onze vraag. Op 22 oktober 2009 werd in een email aan het NIK gemeld:

"De reden van het onderzoek is in eerste plaats dat de Heemkundewerkgroep "Vladerack" Geffen twijfels heeft over de nauwkeurigheid van de beschikbare gegevens van de begraafplaats. Jaren geleden is de prachtige cultuurhistorische Joodse begraafplaats schoongemaakt en hersteld. Wij weten niet of uw organisatie, NIK, voor deze herstelwerkzaamheden opdracht heeft gegeven. Leden van onze heemkundewerkgroep hebben geconstateerd dat door wildgroei en door de diverse omgevallen zerken de overzichtelijkheid slecht was. Er zijn toen zerken rechtop gezet en diverse zaken afgevoerd. Er is een overzichtstekening bekend uit het boek: Het Smousekerkhoff te Geffen 1693-1908. Echter deze tekening is niet geverifieerd met de gegevens uit het veld.

Brabants Heem, de overkoepelende organisatie van heemkundeverenigingen, heeft € 1000,- ter beschikking gesteld voor projecten ten behoeve voor de cultuurhistorie in Noord-Brabant. Wij willen graag dit onderzoeksproject indienen bij het bestuur van Brabants Heem.

Het doel is meer gegevens te verzamelen van de aanwezige graven. Zoals; het aantal graven, mogelijke afmetingen of gebruikte materialen en de locaties van de graven vast te stellen.

Onderzoeksmethode. Non-destructief onderzoek met

behulp van een grondradar door een professioneel bedrijf. Er heeft overleg plaats gevonden met Richard Jansen, stadsarcheoloog van de gemeente Oss, en Paul Kempen, archeoloog niet-destructief onderzoek van het bedrijf RAAP. Dit bedrijf is onder andere gespecialiseerd en ervaren met het gebruik van de grondradar. De grondradar wordt al lopend over de begraafplaats vlak over het maaiveld bewogen, dit zal met de hand gebeuren of op een licht karretje. Er vinden dus geen verstoringen in de grond plaats.

De onderzoeksresultaten zullen in overleg met uw organisatie besproken en bekend gemaakt worden".

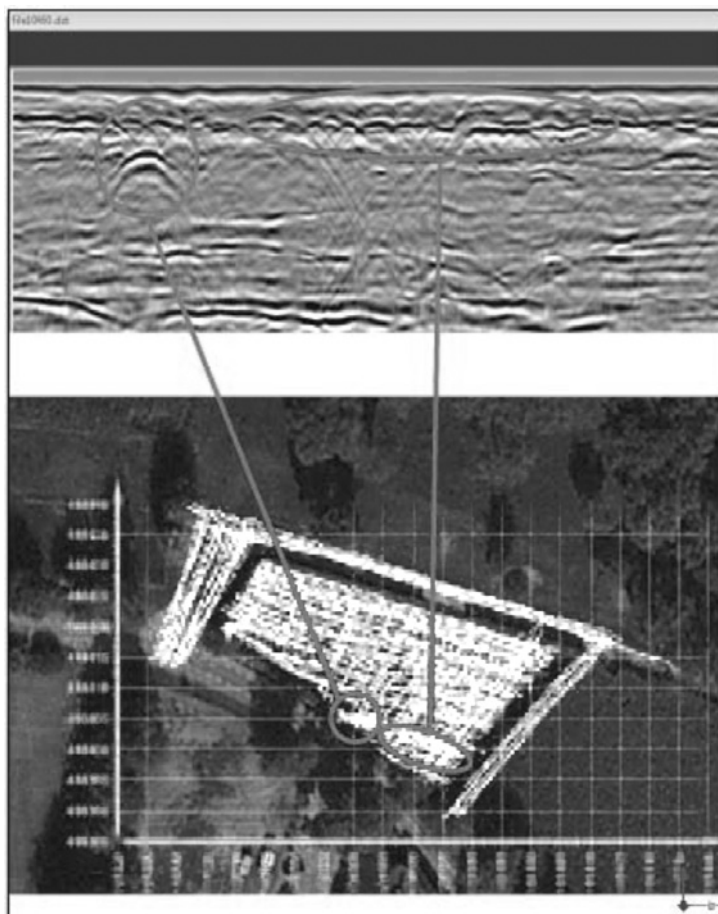
Op 26 oktober 2009 werd door het NIK gemeld dat zij onder strikte voorwaarden medewerking wil verlenen. De voorwaarden zijn:

- 1- een werksomschrijving van het uitvoerend bedrijf ter goedkeuring van het NIK bestuur
- 2- schriftelijke verklaring onder wiens verantwoordelijkheid e.e.a. geschiedt
- 3- overleg met betrekking tot de gang van zaken met onze NIK begraafplaatsenconsulent.
- 4- de resultaten zullen worden gedeeld met het NIK

Er kon nu serieus verder gewerkt worden. Als eerste werd een plan met een kostenschattning opgesteld, geraamde kosten ca. 3500 euro. Helaas werd in eerste instantie ons subsidieverzoek bij Brabants Heem afgekeurd. De gemeente Maasdonk zag echter het belang van het onderzoek in en was in principe akkoord met het plan. Er werd in samenwerking met de Osse stadsarcheoloog Richard Jansen een Plan van Eisen (PvE) en een Plan van Aanpak (PvA) voor een Inventariserend Veldonderzoek Overig (IVO-O) opgesteld. Met behulp van het PvE/PvA wordt het onderzoek op professionele wijze vastgelegd. Zoals wie is: de opsteller, de opdrachtgever, bevoegd gezag, wat zijn de onderzoeksgegevens en methoden, administratieve gegevens, wat is het doel en de archeologische verwachting en hoe wordt er gerapporteerd. Extra onderzoeksvragen werden: wat bevindt zich nog meer in de ondergrond en wat is de werkelijke omvang van de begraafplaats.

Omdat de begraafplaats een Rijksmonument is (Rijksmonumentnummer 385761) werd in augustus 2010 contact opgenomen met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) te Amersfoort. De begraafplaats is geen

In de radarprofielen zijn de ronde vormen(reflecties) van de stenen en graven goed te zien. De lichte lijnen zijn de looplijnen met de grondradar. Alle ondiepe, goed zichtbare reflecties zijn gemarkeerd en per computer in 3d weergegeven. Uit de enorm vele gegevens kun je plaatjes samenstellen. Volgens de heer Gans zijn de vele reflecties onder andere van grafafbakening.

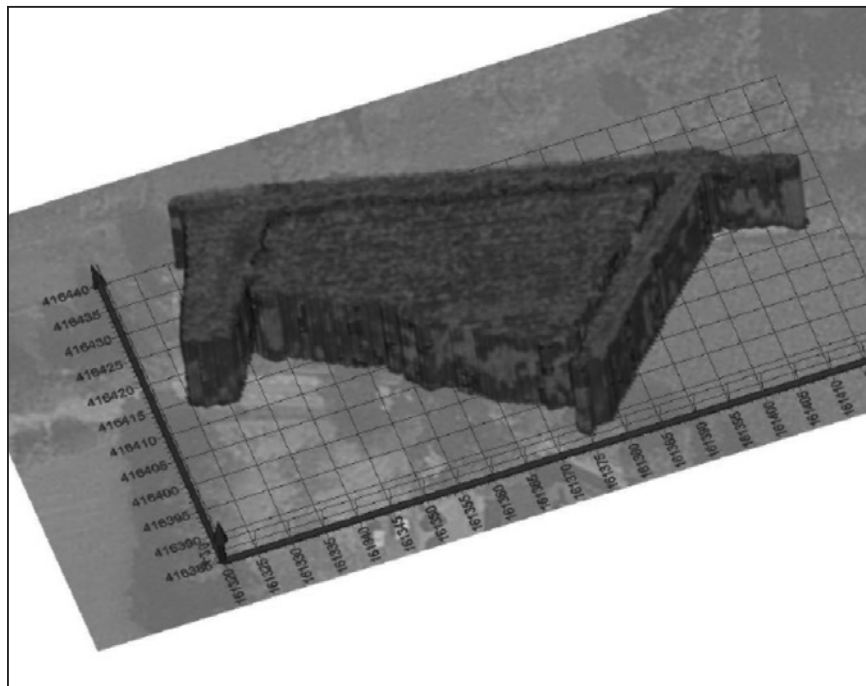

archeologisch rijksmonument maar een ‘gebouwd’ monument, beschermd door de voormalige Rijksdienst Monumentenzorg. Omdat het een niet-destructief onderzoek betreft is de RCE akkoord met het onderzoek.

Het PvA werd toegestuurd aan twee bedrijven, RAAP uit Weert en ArcheoPro uit Eijsden, met de vraag om een offerte uit te brengen. ArcheoPro kwam als beste naar voren, echter de onderzoekskosten, vielen hoger uit dan de raming. Opnieuw werd Brabants Heem om financiële hulp gevraagd. Het project was nu inzichtelijk en beter onderbouwd. Brabants Heem stelde eind 2010 duizend euro ter beschikking. Na overleg met de gemeente Maasdonk was eind 2010 het project financieel rond. In maart 2011 stemde de gemeenteraad van Maasdonk in met het onderzoek. Alle informatie werd naar het NIK gestuurd met de vraag voor akkoord. De laatste vraag van het NIK was wie is uiteindelijk verantwoordelijk? De auteur van dit artikel werd door de gemeente Maasdonk aangesteld als projectleider. Op 12 september 2011 gaf het NIK akkoord. En na meer dan twee en half jaar voorbereiding werd op 27 oktober 2011 daadwerkelijk het grondradar onderzoek uitgevoerd.

Grondradaronderzoek en rapportage

De weersomstandigheden waren goed, de gehele Joodse begraafplaats en het terrein buitenom is op donderdag 27 oktober 2011 onderzocht. Tijdens het grondradar onderzoek werd al geconstateerd dat de resultaten goed zichtbaar werden op het beeldscherm. De NIK begraafplaatsconsulent, de heer J. Gans, was ook aanwezig en was content over de uitvoering van het grondradar onderzoek. Hij vertelde over de Joodse gebruiken. Zo meldde hij dat in tegenstelling tot de veronderstelling in de publicatie van J. Becker “Het Smouse kerkhoff te Geffen 1693-1908”, dat het zeer onwaarschijnlijk is dat er meerdere begravingen op elkaar hebben plaatsgevonden. Vaak stond er in de buurt van de begraafplaats een gebedshuisje. Dat is niet aangetroffen, maar op een tiental meters stond een boerderij. Hiermee werd een verklaring duidelijk van een Geffense bewoner, die aangaf dat er in de boerderij een speciale “Jodenkamer” was waar in nabijheid van de overledenen voorafgaand aan de begraving werd gebeden. Deze kamer had een schuifraam waardoor de overledene naar binnen en na de gebedsplechtigheid weer naar buiten werd gebracht. Begin 2012 verscheen het rapport van Joep Orbons

Hierboven een zijaanzicht van het 3D model gezien vanuit het zuiden. Het model geeft de reflecties op elke plaats ook in de diepte weer. De harde reflecties zijn donker weergegeven.

ArcheoPro. Tijdens het bureauonderzoek zijn verschillende bronnen geraadpleegd.

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). In de publicatie van J. Becker wordt gesteld dat het terrein opgehoogd is. Op de hoogte kaart is dit niet te constateren. Verder werd gebruik gemaakt van de Archeologische MonumentenKaart (AMK), het ARCHEologische Informatie Systeem (ARCHIS), de bodemkaart 1:50.000, de Archeologische beleidskaart van de gemeente Maasdonk, historische topografische atlassen, Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW), het kadastrale minuutplan met aanwijzende tafels 1830 en het PvE/PvA.

De verwerking van de meetresultaten gaf prachtige beelden van diverse doorsneden van de begraafplaats.

Conclusies

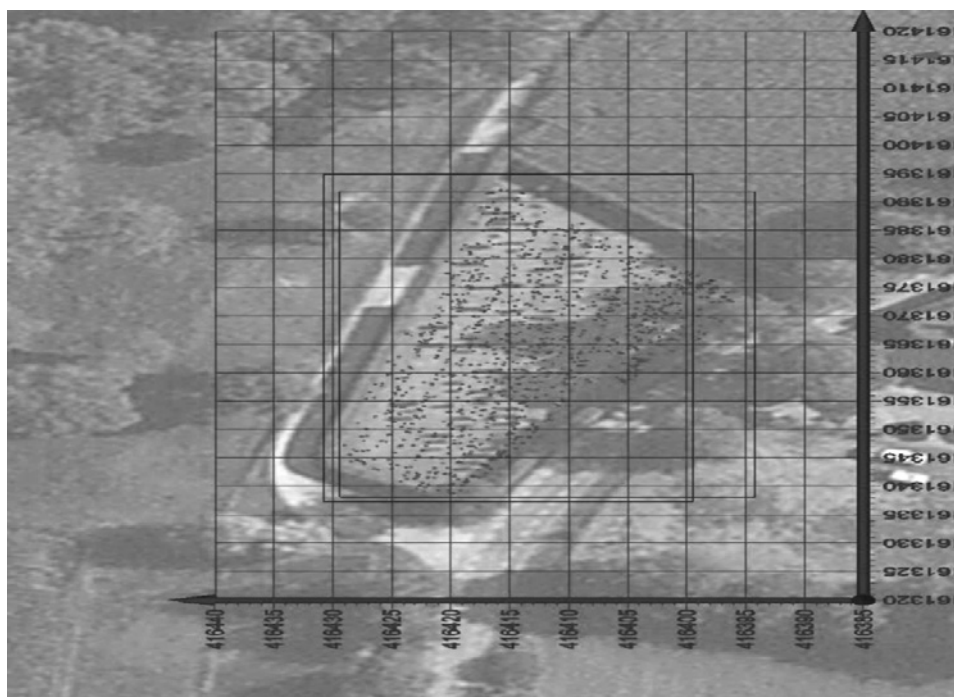
De zandige grond liet zich zeer goed 'lezen' waardoor de gegevens goed te interpreteren zijn. Veel vragen konden worden beantwoord. Uit het grondradar onderzoek komt naar voren dat er drie niveaus zijn te onderscheiden. In het eerste niveau van maaiveld tot circa 0,5 meter diepte zijn veel (1088 stuks) individuele 'reflecties' waargenomen inclusief duidelijk aanwezige grote stukken steen. Een gedeelte hiervan zullen grafstenen zijn. Het

tweede niveau ligt op 1 tot 1,5 meter onder het maaiveld. Hierin bevinden zich de graven. De hoeveelheid graven is door de vele reflecties en wisselende eigenschappen van de graven niet vast te stellen. Wat wel duidelijk is dat er veel meer graven zijn dan grafzerken. De graven liggen dicht naast elkaar, binnen de gehele afgebakende begraafplaats. Dus ook in de gedeelten waar geen grafzerken overeenind staan. Het derde niveau bevindt zich op ruim 1,5 meter.

In de noordwesthoek van de begraafplaats is een geologische laag aangetroffen die mogelijk met oerbanken in het zand te maken heeft.

Uit de gegevens van het grondradaronderzoek is te zien dat de oriëntatie van de aanwezige graven overeenkomt met de oriëntatie van de grafzerken. Van enkele graven is de exacte locatie vastgesteld. Er is ook grondradaronderzoek uitgevoerd buiten de omheining van de begraafplaats maar hier zijn geen vergelijkbare sporen aangetroffen. Alle reflecties buiten de begraafplaats zijn terug te voeren op geologische fenomenen, wegen, kabels en leidingen.

De resultaten van het onderzoek zijn boven verwach-

In de plattegrond van de begraafplaats zijn de vele reflecties rood (donker) weergegeven. Er zijn meer dan 1000 reflecties aangetroffen. De rijen graven zijn goed waar te nemen.

ting. Uit het goed onderbouwde rapport over het grondradaronderzoek blijkt dat er veel meer graven aanwezig zijn dan grafzerken. De graven liggen dicht op elkaar binnen de huidige begrenzing van de begraafplaats. Buiten de omheining zijn geen graven meer gevonden.

Epiloog

Het onderzoek is mogelijk gemaakt door de medewerking van de eigenaar van de begraafplaats, het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK). Daarnaast gaat dank uit naar de sponsors: gemeente Maasdonk, Brabants Heem en de Heemkundewerkgroep “Vladerack”. Dank aan ArcheoPro voor de prettige samenwerking. En dank aan alle anderen die hebben bijgedragen aan dit project. Voor de Joodse gemeenschap is “Het Smouse Kerkhoff” te Geffen een eeuwig heilige plek. De kennis van wat zich onder de grond bevindt en de omvang van de begraafplaats is door middel van dit onderzoek uitgebreid. Het NIK bepaalt wat er met de resultaten van het onderzoek gaat gebeuren.

Literatuur

Becker, Jakob, *Het Smouse kerkhoff te Geffen 1693 – 1908*, Uden, 1987.

Bergh, Simon, *Het leven van het echtpaar Simon van den Bergh en Elisabeth van der Wielen*, Rotterdam, 1907.

Brugmans, H. en Frank, A., *Geschiedenis der Joden in Nederland*, Amsterdam, 1940.

Leeuwen, drs. A.J.C. van, *Cultuurhistorische Inventarisatie Provincie Noord-Brabant, gemeente Geffen, 's-Hertogenbosch*, 1983.

Gewin Chijns *Boek der Heerlijkheid Geffen*, inv.nr.44, Rijksarchief Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch.

Orbons, Joep, *ArcheoPro Archeologisch rapport nr. 11036* (2012), Eijsden, 2012.

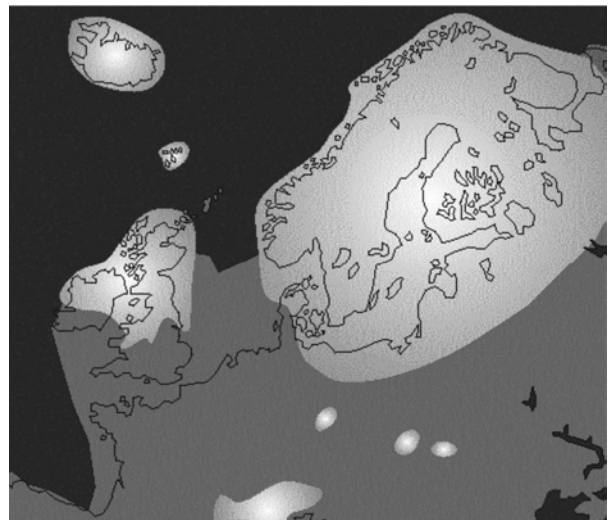
Oss in de context van de gevolgen van de klimaatsveranderingen na de laatste ijstijd

Paul Budde is, voor wie al wat langer in Oss woont, een bekende naam. In de jaren zeventig en begin tachtig was hij zeer actief in het maatschappelijk leven en vooral op historisch gebied zette hij zich in. Het waren de jaren van afbraak van het oude in Oss en hij was een van de Ossenaren van het eerste uur die wezen op het waardevolle van de gebouwen die voor de vooruitgang moesten sneuvelen. We kennen allemaal wel het treurig stemmende rijtje zoals het Hervormde kerkje en het postkantoor aan de Molenstraat, de Paterskerk met klooster, de resten van het Hooghuis, enzovoort. Met een grote actie wist Budde molen Zeldenrust aan de Kruisstraat te redden en te restaureren. Budde vertrok in 1983 uit Oss en heeft een bestaan en bloeiend bedrijf opgebouwd in Australië. Vanaf de andere kant van de aardbol blijft hij de historie van Oss volgen. Bij meer feitelijke verhalen bespiegelt hij ook grootse veranderingen in het klimaat en hoe die wellicht hun invloed hadden op de loop van de menselijke ontwikkelingsgeschiedenis. In het volgende artikel leest u zijn gedachten hierover, wellicht niet strikt wetenschappelijk gefundeerd, maar wel boeiende stof tot overpeinzing. We bieden het u graag aan.

DOOR PAUL BUDDE

Het einde van de laatste ijstijd

De klimaatveranderingen die zo'n 12.000 jaar geleden plaatsvonden zijn naar mijn overtuiging grotendeels verantwoordelijk voor de dominante politieke en economische positie van de huidige westerse beschaving. Het is ook interessant om de ontwikkelingen in Oss in dat historische perspectief te plaatsen.

Europese ijskappen tijdens de laatste ijstijd, ca 20.000 jaar geleden (Weichselien)

Het terugtrekken van het ijs, na de laatste ijstijd, heeft tot een kettingreactie geleid met verstrekkende gevolgen voor onze huidige samenleving; aan de ene kant enorme positieve ontwikkelingen met betrekking tot techniek en economie maar aan de andere kant ook de negatieve kanten zoals overbevolking, milieuvervuiling en armoede.

De agrarische revolutie

In het Midden-Oosten kwam vanaf ca. 10.000 voor Chr., langzaam maar zeker de agrarische ontwikkeling op gang. Dit was een meer efficiënte en productieve vorm van voedselproductie in vergelijking met de jager- en verzamelcultuur van de voorafgaande tientallen millennia.

Een gevolg hiervan was dat meer mensen gevoed konden worden en dat resulteerde weer in de bevolkingsexplosie die zich steeds verder heeft uitgebreid en waardoor we nu 7 miljard mensen op aarde hebben.

Stadsvorming

Een nog meer verstrekkend bijverschijnsel van deze ontwikkeling was de stadsvorming die de agrarische revolutie op de voet volgde, eerst weer in het Midden-Oosten en vervolgens in de landen rond de Middellandse zee. Uiteraard vonden er ook ontwikkelingen in India en China plaats maar het waren de ontwikkelingen in het westen die leidden tot grote veranderingen in de wereld. De economische gevolgen van deze ontwikkelingen leiden al snel tot ingrijpende veranderingen in de samenleving. Gemeenschappelijke stamverbandstructuren werden vervangen door meer hiërarchische structuren waarbij de rijkdom en macht snel naar een kleine bovenklasse verschoof, een situatie die sinds die tijd weinig is veranderd.

De ongelijke machtsverhoudingen die zich nu ontwikkelden leiden tot de noodzaak om de vergaarde rijkdommen te beschermen tegen diegene die deze ook begeerden maar niet konden verwerven, goedschiks of kwaadschiks. Op deze manier vormde zich een economische grens rondom de rijke landen.

De dominante positie van deze westerse cultuur vond haar hoogtepunt in de Europese kolonisatiegolf van de 19e en 20e eeuw. Dit leidde tot permanente vestiging van West-Europeanen in gebieden ver weg van het oorspronkelijke moederland, in Afrika, Australië, Amerika, Canada en Nieuw-Zeeland. De invloed van de westerse cultuur is tevens prominent in bijna alle andere landen ter wereld.

Ontwikkelingen aan de randgebieden

Buiten de grenzen van het Midden-Oosten en het Middellandse Zeegebied vonden de agrarische en stadsontwikkelingen veel langzamer plaats. Een van de minst ontwikkelde gebieden binnen de westerse wereld was Noordwest-Europa. Dit gebied stond het langst onder de invloed van de klimaatsveranderingen na de

ijstijd. De enorme hoeveel smeltwater dat afgevoerd moest worden van wat nu Scandinavië is leidde tot het ontstaan van de Baltische zee en het Noordzee-bekken.

De waterstroom in die tijd was hoofdzakelijk noord-zuid, het tegenovergestelde van de huidige waterhuishouding in noordwest Europa. Na de ijstijd verandert heel noordwest Nederland in een grote rivierdelta.

Terwijl op het eind van de ijstijd jagers en voedselverzamelaars zich hier goed konden verplaatsen, zei het in barre omstandigheden, veranderde deze situatie spoedig en ontstonden bewoonbare gebieden als eerste op de Drentse, Twentse en Gelderse heuvelruggen en de eveneens hoger gelegen Brabantse zandgronden. Het gebied binnen deze natuurlijke grenzen was voortdurend aan verandering onderhevig. Of het nu het smeltwater uit het noorden was of het smeltwater uit de Alpen, de grilligheid van het weer en het klimaat zorgde voor constante verandering in de loop van de rivieren en bepaalde wat nat en droog was. Het is pas zeer recentelijk dat hier verandering in kwam en dan alleen nog maar door menselijk ingrijpen.

Landbouw bereikt noordwest Europa

Oss ligt aan de rand van deze dynamische ontwikkelingen en het natuurgeweld, op de rand van het natte Maasdal en de hogere drogere zandgronden, geschikt voor permanente bewoning. Dankzij het feit dat Oss een van de best archeologisch onderzochte gebieden van noordwest Europa is, wil ik Oss plaatsen in de hierboven genoemde internationale ontwikkelingen.

Zoals gezegd vonden de belangrijkste agrarische en stadsontwikkelingen plaats binnen de grenzen van de machthebbers in het Midden-Oosten en het Middellandse Zeegebied. Zij gebruikte verdedigbare natuurlijke grenzen zoals bergen en rivieren om anderen buiten te houden, maar gebruikten ook militair geweld om deze positie te onderstrepen.

Maar ook ten noorden van deze gebieden lag vruchtbaar land, rijp voor agrarische ontwikkeling. Langzaam maar zeker werd ook dit gebied opgenomen in de agrarische revolutie, deze arriveerde – ook vanuit het Midden-

Nederzetting van de eerste boeren in Limburg, de zogenaamde Bandkeramiek-cultuur.

Oosten - met een snelheid van ongeveer een kilometer per jaar. Het ligt voor de hand dat de bevolking toenam door de betere voedselvoorziening. Nieuwe leden van de familie verplaatsten zich daardoor - via de Oost-Europese laagvlakte - westwaarts voor nieuwe landbouw gronden. De samenleving van jagers en verzamelaars bleven nog heel lang voortbestaan maar werd langzaam maar zeker verder westwaarts gedreven of zij namen de agrarische levensstandaard over. Waarschijnlijk 'trouwden' de nieuwe boeren ook met plaatselijk nomaden. Er was zeer zeker geen sprake van 'overname', de veranderingen waren zo gering dat ze haast niet merkbaar waren binnen het tijdsbestek van een generatie.

In het 4e millennium v.Chr. is er sprake van merkbare agrarische ontwikkelingen in de streken rondom de grote rivieren delta. Daarvoor, in het 6e millennium v.Chr. hadden zich voor een korte tijd (500 jaar) boeren gevestigd in Zuid-Limburg, maar dat was op dat moment nog geen blijvende ontwikkeling.

De landbouw technologie, met name de haakploeg, die zich in het oosten had ontwikkeld was gebaseerd op de zandige gronden van die streken. Deze technologie was echter minder geschikt voor de nattere zware gronden van noordwest Europa. Landbouw vond daarom ook hier plaats op de lichtere zandgronden. Pas met de komst van de keerploeg gedurende de Romeinse tijd werd het mogelijk om de zwaardere kleigronden ook te bewerken.

Eerste bloei periode van Oss

Een andere en een wat snellere oostelijke migratie aan de noordkant van het rijke zuiden was die van de Kelten. Zij werden door Grieken en Romeinen tegengehouden zich in hun streken te vestigen, maar waren toch zeer beïnvloed door vooral de Griekse en Etruskische cultuur. Waarom de Kelten tot zo'n grote volksverhuizing kwamen is nog steeds onduidelijk.

Tijdens dat proces moet hier ook een verstrengeling van Keltische en Germaanse stammen hebben plaatsgevonden, dit valt onder meer af te leiden uit de vele overeenkomsten tussen de religies van beide groepen.

Reconstructie van het Vorstengraf van Oss (foto stichting Vorstengraf Oss)

Deze Kelten kwamen ook in Oss terecht. Het aantrekkelijke karakter van de landbouwgronden die hier toen al heel lang lagen en de transportmogelijkheden die de rivier de Maas hen boden zullen belangrijke

redenen geweest zijn voor hun vestiging in deze streken. De vorstengraven in en om Oss laten in hun rijkdom zien dat hier een zekere welvaart bestond. Ook valt uit deze vondsten op te maken dat er handelscontacten waren met zuid Duitsland.

Tweede bloei periode van Oss

De kleigronden aan de rand van het natte gebied waren ook goed geschikt voor de veeteelt. Hieraan heeft Oss haar volgende economische bloeitijd te danken en misschien zelfs haar naam. (redactie: de keltoloog Laurant Toorians heeft in april 2011 in een lezing voor DWM toegelicht dat de naam Oss van het Keltisch 'uxellos' kan afstammen. Dit betekent zoveel als hoger gelegen woonplaats.)

Gemeentewapen van Oss, een zogenaamd sprekend wapen.

Tijdens de Romeinse tijd werden de grenzen van het rijke zuiden verder naar het noorden verplaatst en de natte grens van het Nederlandse rivierengebied werd nu ook de grens van het Romeinse Rijk. De economische ontwikkelingen die zich tot op die tijd tot het zuiden hadden beperkt bereikte nu ook Oss. De Limes Germanicus (Romeinse grensforten) brachten soldaten naar deze streken en deze moesten gevoed worden en hun aanwezigheid brachten ook allerlei andere activiteiten met zich mee. Nijmegen werd de eerste stad aan de rand van dit rivierengebied en niet ver daar vandaan werd ook Cuijk gesticht.

Noviomagus, de Romeinse legerplaats Nijmegen

De boeren in deze streken pikten hier hun graantje van mee en de veehandel is ook specifiek genoemd in sommige van de Romeinse geschriften. Archeologisch onderzoek in Oss en omgeving toont aan dat er hier een welvarende agrarische gemeenschap leefde.

De val van Rome en nieuwe klimaatsveranderingen

Maar aan alles komt een eind, zo ook aan de Romeinse beschaving. De gevolgen zijn hier merkbaar. Rond 250 n. Chr. neemt de bevolking in Oss en omgeving drastisch af. Voor de ineenstorting van de agrarische economie in deze streken zijn twee redenen aangevoerd. Allereerst heerste er in de 3e eeuw grote politieke onrust in Rome, waar keizers elkaar opvolgden op een nagenoeg maandelijks basis. De machtsstrijd in Rome maakte het nodig grenstroepen terug te roepen en dat resulteerde natuurlijk in een economische crisis in die streken. De andere reden die aangevoerd wordt voor de economische crisis is een klimaatsverandering die rond 250 plaatsvond. Als gevolg hiervan steeg het grondwater en dat hinderde de landbouw.

Over het algemeen, in tijden van een economische crisis, is het voor de mensen een situatie van 'terug naar de basis', de broekriem aanhalen. Dat moet niet al te moeilijk geweest zijn voor de boeren aangezien ze altijd nog in hun eigen levensonderhoud hebben kunnen voorzien. Het feit dat de boerengemeenschappen ten noorden van Oss totaal verdwijnen, wijst dus meer in de richting van klimaatsredenen.

Archeologisch onderzoek op de hoger gelegen Eikenboomgaard (en ook op de Heuvel) heeft aangetoond dat hier zowel sporen van bewoning zijn gevonden uit de Romeinse tijd en de daaropvolgende Merovingische en Karolingische periodes. Dit toont dus aan dat er geen sprake is van een totale ontvolking.

Desalniettemin, de ineenstorting van de op de Romeinse economie afhankelijke landbouw in deze streken heeft voor een grote vermindering van de bevolking gezorgd. Maar het was pas in 402 dat de laatste Romeinse soldaten vanuit Nijmegen en Cuijk voorgoed afmarcheerden naar Rome. Hun aanwezigheid daar heeft de uiteindelijke ineenstorting van het Romeinse rijk niet kunnen voorkomen.

Legale en illegale Frankische migratie

De ineenstorting van het Romeinse Rijk had grote politieke gevolgen. De druk op de grenzen was toen net zo groot als heden en steeds meer legale en illegale migranten trokken het rijk binnen met name na 250.

Net zoals met de eerdere agrarische migratiegolven was er zeker geen sprake van een invasie. Allereerst werden buitenlandse (Germaanse) stammen officieel toegestaan zich binnen het Romeinse rijk te vestigen, meestal in ruil voor militaire diensten. Later werd er geen toestemming meer gevraagd en trok men gewoon het rijk binnen.

Dit zal ook het geval zijn in en rond Oss. Het grondwater peil zakte weer rond 800, toen langzaam maar zeker een voor heel Europa zeer gunstige klimaatverandering plaatsvond (het Middeleeuws klimaatoptimum). De vruchtbare landbouwgronden ten noorden van Oss zullen ook aantrekkelijk geweest zijn voor de nieuwe migranten.

De belangrijkste groep hier staat bekend als de Franken, een samenraapsel van een aantal Germaanse stammen, waarvan de Saliërs – die ten oosten van de rivier de IJssel leefden – de kern vormden. Zij vestigden zich allereerst in wat nu Brabant is, deze streek stond in

de Romeinse tijd bekend als Taxandria. Zij leverden ook de eerste politieke leiders, de Merovingen. Al in de vroegste geschriften over Oss komen we de naam Vranckenbeemd tegen (de naam komt nog steeds voor als Frankenbeemd). Wellicht was dit een gebied waar sommigen van de nieuwe migranten zich vestigden. Als dat het geval is zou het kunnen betekenen dat de plaatselijke, oorspronkelijke merendeels Keltische bevolking uit de Romeinse tijd, deze Franken als ‘anderen’ of buitenstaanders ervoeren en dat ze daarom met hun naam werden aangeduid als nieuwe boeren die zich op deze beemd (grasland) vestigden.

Als een gevolg van de Romeinse samenleving werd hier ook een begin gelegd voor de meer hiërarchisch ingerichte samenleving en ook hiervoor is archeologisch bewijsmateriaal aanwezig. Deze rijkere boeren, handelslieden en Romeins administratief personeel vormde de eerste nieuwe bovenlaag in deze streken. Zij verwierven ook een dergelijke positie gedurende de Merovingische en Karolingische periode. Met de ineenstorting van het Karolingische Rijk werd het een ‘ieder voor zich’ situatie en wisten verschillende leden van deze elite zich als plaatselijke heersers op te werpen. De heren van Cuijk waren in deze streken de meest invloedrijke landheren in de Hoge Middeleeuwen, maar moesten uiteindelijk het onderspit delven tegen de opkomende regionale machtshebbers als de heren van Brabant, Gelre en Holland.

Oss lag ook nu weer aan de rand van grenzen, maar dit keer waren het politieke grenzen. Als gevolg daarvan brak er een donkere periode aan die al met al zo’n 500 jaar heeft geduurd. Pas in de 19e eeuw begon de derde bloeiperiode voor Oss, ook nu weer gedreven door de rijke landbouwgebieden, waar ‘goei botter’ vandaan kwam, de basis voor boterhandel en aanleiding voor het ontstaan van de margarinefabrieken.

De margarinefabriek van Jurgens in Oss, omstreeks 1915

Paul Budde

Sydney, Australia 2012

Web: <http://paulbuddehistory.com/europe/>

Uit de schatkamer van het Stadsarchief

Door Paul Spanjaard

In het Stadsarchief aan de Peperstraat wordt een belangrijk deel van de Osse archieven bewaard. Daar is een speciaal depot voor gebouwd, met klimaatbeheersing en dikke betonnen wanden voor brandveiligheid en bescherming. Naast de archiefbewaarpplaats staat een 'museumbewaarpplaats', de schatkamer van de Peperstraat. In dit depot is een groot deel van de collectie historische objecten opgeslagen van Museum Jan Cunen, waar het Stadsarchief onderdeel van is.

In deze rubriek lichten we een van die voorwerpen toe, die zo nauw verbonden zijn met de Osse historie.

Dit keer komt er uit een van de honderden bewaar dozen van het Stadsarchief een varia aan Osse voetbalherinneringen. Clubmagazines van RKS.V. Cito, RKVV Deso, O.S.S.'20, een grammofoonplaat van TOP-Oss uitgebracht bij gelegenheid van het 50-jarig jubileum in 1978 en een clubdas van Top-Oss. Afgeknipt, welk verhaal zit hierachter? Een verloren weddenschap bij een kampioenswedstrijd? Bij het Stadsarchief willen ze dat wel weten, als u het kunt vertellen. Vanaf 17 april is er nog veel meer van het Osse voetbal te zien in het Stadsarchief. Dan gaat de expositie 'Voetbal in Oss... Meer dan een spelletje' open.

De oudste nog bestaande voetbalvereniging in de gemeente Oss is O.S.S.'20, opgericht in 1920. Maar al in 1892 was er een voetbal-elftal dat door de margarinefabrikant Jurgens was opgericht. Er wordt hier in de regio dus al meer dan een eeuw lang gevoetbald. Voetbal is voor veel mensen meer dan sport of een spelletje.

Voetbal kan heel sociaal zijn, zeker in kleinere plaatsen is het verenigingsleven een samenbindend element. Maar soms is voetbal ook strijd, zoals bij de wedstrijden tussen Berghem Sport en Herpina. Voetbal is trots, emotie, euforie, geloof.

De tentoonstelling 'Voetbal in Oss... Meer dan een spelletje' brengt de nog bestaande voetbalverenigingen in de huidige gemeente Oss in beeld. Dat zijn liefst 19 clubs. Ook worden er historische foto's getoond, voornamelijk afkomstig uit de jaren vijftig en zestig, van persfotograaf Daan Scholte. Er is gebruik gemaakt van de collectie van het Stadsarchief Oss en van de particuliere collectie van voetballiefhebber en -verzamelaar Gerrie van der Heijden. Verschillende voetbalverenigingen hebben zelf materiaal aangeleverd.

De tentoonstelling is te zien tijdens openingstijden van dinsdag 17 april tot en met vrijdag 27 juli 2012. (FOTO PS)

Historie Zusters van Liefde in het onderwijs in Oss

DOOR RUUD PIETERS

Zuster Leopolda: Zr.M. Leopolda met een klas van de R.K. Huishoudschool in de Torenstraat voor het pand van de firma de Gruyter in 's-Hertogenbosch. Waarschijnlijk jaren zestig.

1. Inleiding

Met dank voor de grote medewerking van de Zusters van Liefde uit de Congregatie van Tilburg heb ik een redelijk goed overzicht kunnen samenstellen over het werk van deze Zusters in Oss. Het gaat om drie overzichten, bestaande uit Zusters van Liefde overleden vóór 1952, Zusters van Liefde overleden na 1952 en Zusters van Liefde nog in leven zijnde. Hierbij in alle gevallen aan te geven de plaatsen van geboorte- en overlijden, data van geboorte en overlijden, vaak de periode(s) waarin deze Zusters in Oss hebben gewerkt en de functie die zij hebben bekleed. Compleet is het overzicht niet, omdat de oude archieven moeilijk zijn te bewerken.

Van de beginperiode (overleden vóór 1952) bestaat geen volledig overzicht van de periodes die zij in Oss hebben gewerkt. Op de kleine kaartjes in het archief staat alleen waar de zusters geweest zijn maar zonder data. De aanvullende gegevens zijn wel bewaard maar verspreid over vele andere stukken in het archief. Onderzoek moet daarnaar nog plaatsvinden. Maar met behulp van andere gegevens is er een duidelijk overzicht te geven van de aanwezigheid van deze Zusters in Oss.

De betekenis van de afkortingen voor de naam van de Zusters is als volgt toe te lichten:

Zr.M. = Zuster M(aria)

Zr.M.Me = Zuster M(aria).Me(arie).

Deze toevoeging werd vaak gedaan om onderscheid te maken als er al een zuster was met dezelfde naam.

2. Zusters van Liefde in het Onderwijs

R.K. Meisjesschool "St. Jozef" in de Oude Molenstraat 1

De school is in 1914 geopend.

Zr.M.Me Alphonsie

Kraanen, Maria Petronella

Geboren: 23-12-1881 Tilburg

Overleden: 05-04-1959 Diessen

Heeft van 1914 t/m 1930 in Oss gewerkt. Was hoofd van de school.

Zr.M.Me Rosa

Vrind, Helen Petronella de

Geboren: 25-04-1897 Leiden

Overleden: 15-03-1973 Zwolle

Zij kwam op 18-10-1921 naar Oss waar zij tot 1946 kleuteronderwijzeres is geweest op deze school. Daarna ging zij naar de R.K. Huishoudschool / naaischool / kleuterschool in de Torenstraat.

R.K. Huishoudschool / naaischool / kleuterschool in de Torenstraat.

Op 27 juni 1950 werd de huishoudschool in Oss officieel geopend en ingezegend.

Op 13 juli startte meteen al een kook- en naaicursus. De school zat aanvankelijk in de kleuterschool. Al eerder bestond daar een soort naaischool, naast de kleuterschool.

Zr.M. Leopolda

Vente, Cornelia Johanna

Geboren: 06-01-1899 Rotterdam

Heeft van 1947 t/m 1962 in Oss gewerkt. Vanaf 1950 t/m 1961 was zij Hoofd van de school. (vanaf 1961 ook in de Schelversakker). In 1974 is zij uitgetreden uit de Congregatie.

Zr.M. Benilda

Akker, Suzanna van den

Geboren: 18-01-1912 Heesch

Overleden: 18-08-2001 Moergestel

Van 1936 t/m 1940 was zij kleuterleidster.

Zr.M. Augustinie

Wurff, Cornelia Maria van der

Geboren: 29-03-1913 Maartensdijk

Van 1948 t/m 1949 gaf zij naailes. In 1972 is zij uitgetreden uit de congregatie.

Zr.M. Me Regina

Janson, Theresia

Geboren: 21-02-1880 Eindhoven

Overleden: 06-07-1964 Moergestel

Van 1944 t/m 1962 gaf zij naailes.

Zr.M.Me Rosa

Vrind, Helen Petronella de

Geboren: 25-04-1897 Leiden

Overleden: 15-03-1973 Zwolle

Van 1946 t/m 1952 was zij kleuteronderwijzeres.

Daarna ging zij naar de R.K. Meisjesschool

Parochie H.Gerardus Majella aan de

Berghemsheweg.

R.K. Huishoudschool “Mgr. Zwijsen” in de Schelversakker

De school was aanvankelijk gevestigd in de Torenstraat, o.l.v. Zr.M. Leopolda. De nieuwe Huishoudschool kwam – na twee jaar bouwen en inrichten – gereed in 1961. Directrice was Zr.M. Leopolda, eerder ook in deze functie in de Torenstraat. Zij werd per 01-09-1962 opgevolgd door Zr.M. Matthia die in 1921 te Kerkrade is geboren. Echter reeds na drie jaar stopte zij per 01-08-1965 als directrice wegens overplaatsing naar Tilburg, en werd niet meer opgevolgd door een religieuze.

Zr.M. Leopolda

Vente, Cornelia Johanna

Geboren: 06-01-1899 Rotterdam

In 1961 en 1962 was zij hoofd van de school. (Eerder ook in de Torenstraat). Zij heeft van 1947 t/m 1962 in Oss gewerkt. In 1974 is zij uitgetreden uit de congregatie.

Zr.M.Me Mathée

Hazelbekke, Anna Gezina

Geboren: 02-08-1914 Tubbergen

Zij was hoofd van de school. Heeft in 1943, van 1944 t/m 1947 en van 1948 t/m 1969 in Oss gewerkt. Zij is in 1970 uitgetreden uit de congregatie.

Zr.M. Matthia

Bours, Maria Louisa Wilhelmina

Geboren: 26-04-1921 Kerkrade

Overleden: 28-01-1976 Tilburg

Van 1962 t/m 1965 was zij directrice van de school en gaf zij naailes. Daarna werd zij overgeplaatst naar Tilburg.

Zr.M. Gerardine Maria

Houben, Suzanna Maria

Geboren: 28-05-1926 Kinrooi (Bel.)

Van 1960 t/m 1962 gaf zij naailes. In 1974 is zij uitgetreden uit de congregatie.

R.K. St. Rafaëlschool in de Arendsvlucht 15

Zr.M. Cruxifixo

Franssen, Wilhelmina Maria

Geboren: 29-04-1860 Well

Overleden: 28-06-1936 Diessen

Zij was hoofd van de school (in ieder geval in 1928).

Zr.M.Me Clementio

Dalderup, Bregitta Paulina Hendrica

Geboren: 12-11-1900 Den Haag

Overleden: 20-03-1976 Oss

Zij heeft van 1925 t/m 1976 in Oss gewerkt. In 1941 was zij onderwijzeres in klas 7. In 1960 was zij onderwijzeres in klas 6.

Zr.M. Gerardia

Vervoort, Maria Theresia

Geboren: 17-11-1927 Rossem (Gld.)

Zij heeft van 1957 t/m 1968 in Oss gewerkt. In 1960 was zij handwerkonderwijzeres. Zij is in 1970 uitgetreden uit de congregatie.

Zr.M. Gertrudis Maria
Kessel, Barta Ant. Margaretha Maria van
Geboren: 08-06-1914 Zwolle
Zij heeft van 1938 t/m 1973 in Oss gewerkt. In
1960 was zij Hoofd van de school. Zij is in 1973
uitgetreden uit de congregatie.

Zr.M.Me Wilhelmini
Ellenbroek, Maria Aldegonda Jos.
Geboren: 09-03-1884 Deventer
Overleden: 28-09-1947 Diessen
In 1941 was zij Hoofd van de school.

**R.K. Bewaarschool parochie H.Gerardus Majella
in de Torenstraat**

Zr.M. Nicola Maria
Spitters, Barbara
Geboren: 21-07-1884 Hoge en Lage Zwaluwe.
Overleden: 14-08-1995 Tilburg
Van 1925 t/m 1933 was zij hoofd van de school.

**R.K. MULO Maria Immaculata school voor
meisjes in de Arendsvlucht 15a**

Zr.M. Magdalena
Pullens, Anna Maria
Geboren: 22-06-1864 Besoyen
Overleden: 08-05-1933 Diessen
Zij was hoofd van de school (in ieder geval in 1928).

Zr.M. Francesco Maria
Schouten, Maria Cornelia
Geboren: 23-03-1914 Amsterdam
Overleden: 05-09-2000 Aarle-Rixtel
Zij heeft van 1959 t/m 1963 in Oss gewerkt als
hoofd van de school.

Zr.M. Guiliana
Heinen, Antonetta Clasina
Geboren: 21-09-1893 Beek Ubbergen
Overleden: 05-07-1983 Tilburg
Zij heeft van 1957 t/m 1962 in Oss gewerkt en
gaf les in handwerken.

Zr.M. Nicolette Maria
Hergaarden, Cecilia Margaretha
Geboren: 04-07-1918 Franeker
Zij heeft van 1963 t/m 1964 in Oss gewerkt als
Hoofd van de school. Zij is in 1970 uitgetreden
uit de congregatie.

**R.K. Meisjesschool Parochie H.Gerardus Majella
op de Berghemscheweg**

Zr.M. Clemens
Bot, Eva
Geboren: 28-07-1901 Medemblik
Overleden: 08-07-1966 Grotebroek
Zij heeft van 1928 t/m 1930 in Oss gewerkt als
hoofd van de school.

Zr.M. Antonio
Beer, Maria Adriana de
Geboren: 03-07-1906 Tilburg
Overleden: 15-03-2004 Tilburg
Zij heeft van 1933 t/m 1960 in Oss gewerkt. Zij
was hoofd van de school en onderwijzeres in de
6e klas.

Zr.M. Imelda
Jansen, Gerharda Wilhelmina
Geboren: 19-11-1915 Bergh
Van 1959 t/m 1960 was zij onderwijzeres op deze
school. Zij is in 1970 uitgetreden uit de congre-
gatie.

Zr.M. Johanna
Zij was van van 1927 t/m 1933 onderwijzeres en
van 1927 t/m 1928 hoofd van de school.
Geen verdere gegevens bekend.

Zr. M. Longina Maria
Bakker, Geertruia Maria
Geboren: 12-04-1904 Overschie
Overleden: 10-03-1973 Tilburg
Zij was van 1945 t/m 1953 onderwijzeres op de
kleuterschool.

Zr.M.Me Rosa
Vrind, Helen Petronella de

Geboren: 25-04-1897 Leiden
Overleden: 15-03-1973 Zwolle
Zij is van 1952 t/m 1962 hoofd van de
kleuterschool. Op 18-10-1961 zat zij 40 jaar in
het kleuteronderwijs.

Zr.M. Perseveranda
Groen, Johanna Maria van
Geboren: 03-12-1902 Rotterdam
Overleden: 17-08-1985 Arnhem
Zij was van 1961-1974 onderwijzeres op de
kleuterschool.

Zr.M.Me Pauline
Driessen, Johanna Christina
Geboren: 23-04-1919 Helden
Zij was van 1942 t/m 1958 onderwijzeres in het
handwerken. Zij is in 1970 uitgetreden uit de
congregatie.

Zr.M. Angelina
Vught, Adriana Petronella Wilh. van
Geboren: 08-03-1913 Tilburg
Overleden: 09-08-1994 Tilburg
Zij was van 1947 t/m 1959 onderwijzeres in het
handwerken.

Zr.M. Antona
Herpen, Christina van
Geboren: 13-12-1914 Heesch
Overleden: 07-04-1993 Venlo
Zij was van 1965 t/m 1967 onderwijzeres.

R.K. Meisjesschool parochie van het H.Hart in de Vlshoek 27

Zr.M. Josepha
Meijden, Bertha Maria van der
Geboren: 03-09-1910 Udenhout
Overleden: 21-05-1986 Tilburg
Zij heeft van 1931 t/m 1959 gewerkt als hoofd
van de school en onderwijzeres van de 1e klas.

R.K. Bewaarschool parochie van het H.Hart in de Vlshoek 27

Zr.M. Jacobina Maria
Gouw, Maria Petronella van der
Geboren: 05-03-1894 Tilburg
Overleden: 13-08-1981 Tilburg
Zij was van 1927 t/m 1928 hoofd van de school.

R.K. Weeshuis parochie van het H.Hart in de Vlshoek 27

Zr.M. Emerentiana
Bosma, Agatha C.J.M.
Geboren: 28-04-1912 Bunnik
Overleden: 06-09-1996 Tilburg
Zij was Overste van de school (in ieder geval in 1928).

R.K. Bewaarschool in de Torenstraat

Zr.M. Susanna
Kappel, Wilhelmina Cornelia van
Geboren: 05-04-1887 Amsterdam
Overleden: 25-11-1941 Strijp
Zij was hoofd van de school (in ieder geval in 1928).

Modevakschool (naaischool) in de Torenstraat 13

Zr.M. Werenfrida
Albers, Maria
Geboren: 23-12-1885 Haarlemmermeer
Overleden: 03-03-1970 Rosmalen
Zij heeft van 1930 t/m 1947 in Oss gewerkt. In 1932
werkte zij op deze modevakschool.

R.K. Missienaakring

Zr.M.Me Ancilla
Steenhage, Henrica Francisca Maria Magdalena
Geboren: 23-04-1882 Nieuwer Amstel
Overleden: 23-03-1962 Oss
Zij heeft van 1907 t/m 1962 in Oss gewerkt. Zij
was o.a. President van deze naaiking en tevens
kosteres van de Kapel in de Arendsvlucht.

Middelbare Meisjesschool Regina Mundi (Arendsvlucht, later in de Driek van Erpstraat)

Huishoud- en Industrieschool Opgericht 08-09-1947

Zr. Angelina

Vught, Adriana van

Geboren: 08-03-1913 Tilburg

Overleden: 09-08-1994 Tilburg

Zij was Hoofd van de school van 1947 t/m 1952

School onbekend

Zr.M. Mary Dorothée

Albada Jelgersma, Petronella Dorothée Maria

Geboren: 08-09-1905 Den Haag

Overleden: 21-09-1997 Tilburg

Zij was onderwijzeres van 1950 t/m 1953.

Zr.M. Augustinus Maria

Janssen, Wilhelmina Huberta

Geboren: 05-11-1913 Ubbergen

Overleden: 11-06-2006 Tilburg

Zij gaf van 1937 t/m 1954 naailes.

Zr.M. Damienne

Rooijen, Cornelia Maria Henriette van

Geboren: 15-10-1849 Utrecht

Overleden: 27-04-1923 Oss

Heeft vanaf 14-09-1894 in Oss gewerkt als schoolzuster L.O.

Zr.M. Antonine Maria

Sanders, Maria Elisa

Geboren: 02-10-1906 Helmond

Overleden: 15-07-1940 Oss

Heeft vanaf 05-05-1927 hele leven in Oss gewerkt o.a. op de kookschool.

Zuster onbekend:
Onbekende Zuster op
de Kleuterschool in de
Torenstraat.

Zuster Rosa 2: Zr.M.Me
Rosa op de R.K.
Meisjesschool Parochie
H.Gerardus Majella op
de Berghemseweg.
Jaren 1959 – 1964.

Zuster Rosa ruim 40 jaar in het onderwijs

Op 18 oktober 1961 was Zuster Rosa veertig jaar kleuteronderwijzeres in Oss. In die tijd heeft zij aan duizenden kinderen lesgegeven. Zij kwam op 18 oktober 1921 naar Oss waar zij op de R.K. Meisjesschool "St. Jozef" in de Oude Molenstraat 1 tot 1946 kleuteronderwijzeres is geweest. Vandaar ging zij naar de R.K. Huishoudschool / naaischool / kleuterschool in de Torenstraat waar zij van 1946 t/m 1952 kleuteronderwijzeres was.

Als laatste ging zij naar de R.K. Meisjesschool Parochie H.Gerardus Majella aan de Berghemseweg waar zij eveneens kleuteronderwijzeres was en hoofd van de school.

Op 25 april 1962 is zij met pensioen gegaan. Zuster Rosa is op 25 april 1897 te Leiden geboren als Helen Petronella de Vrind en is op 15 maart 1973 te Zwolle overleden.

Mevr. Els ter Braak-van der Velden, donateur van de Stichting, schreef ons het volgende:

"Ik zat op de St. Theresia school aan de Berghemseweg. Op de kleuterschool was zuster Rosa. Zij had de '2e' klas. Elke ochtend wees zij iemand aan die haar moest helpen met aankleden. Wat precies weet ik niet meer (misschien haar overschort over haar kleding??) maar dat vond iedereen een vreselijk grote eer! Wat ik nog wel weet, dat een van de kinderen haar moest helpen met haar kap. Ik zat daar van september 1957 tot september 1959."

Bronnen: Archief Congregatie Zusters van Liefde in Tilburg (mevr. L.Hasenbosch-Hecker), de Adressengids 1928 van Oss, Donateurs: mevr. Van der Sloot-Ariëns, dhr. D.A.J. Lombert, mevr. E.Bisschops, mevr. Els ter Braak-van der Velden.

Onthulling luisterkei Keent

door Paul Spanjaard

Wethouder Hendrik Hoeksema en Wim Boeijen onthulden op zaterdag 24 maart de luisterkei van Keent. Eerder op de dag waren luisterkeien onthuld in Zeeland en Reek. Een indrukwekkende stoet legervoertuigen van de stichting Wheels brachten de aanwezigen langs de drie plaatsen waar de luisterkeien herinneren aan bijzondere gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog, bij de opmars van de geallieerden tijdens Operatie Market Garden in september 1944.

De luisterkeien zijn een onderdeel van de Liberation Route Brabant, een informatieve route die op een aansprekende manier de geschiedenis van de bevrijding van Brabant in 1944-1945 tot leven brengt. De Route is herkenbaar aan de grote keien met informatiepaneel die op 27 bijzondere plaatsen in Brabant zijn geplaatst. De Liberation Route Brabant sluit aan bij het internationale project om de route van de geallieerden van de invasie stranden van Normandië tot Berlijn te markeren. Het informatiepaneel op de kei vertelt het oorlogsverhaal van de locatie. Ook is een telefoonnummer vermeld met toegang tot een luisterspel over de gebeurtenissen op de plek. Een QR-code geeft verbinding met een website met meer informatie. Als men een app downloadt op de iPhone begint deze vanzelf te spelen als men bij een luisterkei in de buurt komt. Bij de locatie Keent (op de dijk bij de brug van Overlangel

naar Keent) hoort men het verhaal van het vergeten vliegveld dat hier in de uiterwaarden lag. Het vliegveldje was helaas onderschat in de plannen van Operatie Market Garden die op 17 september 1944 begon. De versterkingen en de bevoorrading, die in de beslissende dagen van deze Operatie zo gemist werden, hadden op dit vliegveldje dichtbij het front aangevoerd kunnen worden, maar het vliegveld werd over het hoofd gezien. Pas op 23 september 1944 stemde het Tweede Britse Leger ermee in om Keent in te zetten voor de bevoorrading. Op 25 september stegen Dakota C-47 vliegtuigen op uit België en dropten voorraden bij Overasselt voor de 82e Airborne Division. Na de dropping landden twee Dakota's op Keent, een vliegtuig bleef achter om andere vliegtuigen als verkeerstoren te begeleiden bij landing en vlucht.

Wim Boeijen heeft in zijn boek 'Vliegen en Vechten bij de Maas, 1940-1945' de geschiedenis van het vliegveld Keent beschreven, evenals de luchtoorlog boven onze regio. De interesse voor de strijd in de lucht begon voor hem als kleine jongen, toen hij de geallieerde vliegtuigen zag overkomen. Het was daarom mooi dat hij de onthulling van de luisterkei bij Keent, en de andere keien, kon begeleiden.

Foto: Wim Boeijen (links) en wethouder Hendrik Hoeksema onthullen de luisterkei van Keent

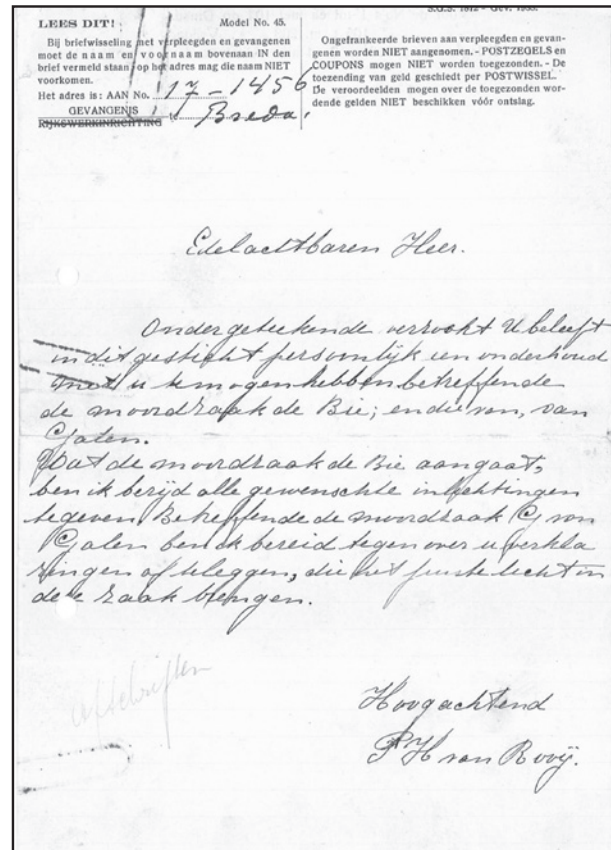
Achtergehouden bewijs?

DOOR AGNES LEWE

Met de film *De Bende van Oss* en de documentaire *Donker Oss is het criminele verleden van Oss weer volop in de belangstelling komen te staan*. Een handvol nieuwe boeken over de Osse bende en herdrukken van oude uitgaven zijn er ook een bewijs van. Agnes Lewe, archivaris van het Stadsarchief, vond in een van de opbergdozen nog een aantal interessante stukken over een van de personen die aangehouden was op verdenking van moord. Ze vertelt hier wat ze daarin tegen kwam.

Frans Ceelen bericht in zijn onderzoek naar de Osse bende ¹: “Op 15 december 1934 bezoeken de burgemeester van Oss en de inspecteur van politie, P.H. van Kempen in de strafgevangenis te Breda de gedetineerde Petrus Hendrikus van Rooij, geboren te Berghem op 27 oktober 1904. Piet van Rooij had te kennen gegeven dat hij belangrijke informatie had met betrekking tot de moord op Jan van der Pas.” Piet van Rooij was in bewaring gesteld op 4-10-1933 op verdenking van moord op G. van Lieshout. Tijdens de Osse kermis van 1933 is er een handgemeen ontstaan waarbij G. van Lieshout door middel van messteken om het leven is gebracht. G. van Lieshout was de zwager van Van Rooij.²

De Rooij verklaart het volgende: “Door Frans de Reuver en Harrie Keereweer zou hem op de Berghemsche kermis zijn medegedeeld dat ook Piet de Bie betrokken was geweest bij de moord op Van der Pas. Hij zei: “Gerrit de Bie en Piet de Bie waren die avond ook in het café van Van der Pas. Gerrit de Bie ging na sluitingstijd naar huis. Jan Ceelen, de wielrenner, Jan van der Venne en Piet de Bie zijn samen met Jan van der Pas zijn gestolen eenden gaan zoeken. Daarop zou twist zijn ontstaan nabij de “Poel” in de nabijheid van de woning van Van der Pas en is Van der Pas dood geschoten door de wielrenner Ceelen. Een paar dagen na de moord zag ik Ceelen en Van der Venne aan het buffet van café Van Ederen. Van

der Venne sprak toen met Ceelen over Gerrit de Bie. Van der Venne zei zenuwachtig tegen Ceelen: “Maar Gerrit de Bie” waarop Ceelen zei: “Nou dat geloof ik niet.” Ik maakte daaruit op dat Gerrit de Bie iets van de moord had gezien. Meer kan ik niet verklaren.”³

De wachmeesters Curfs en De Gier horen op 24 december 1934 Keereweer en De Reuver, doch beiden ontkennen ooit tegen iemand gezegd te hebben wie de moordenaar van Jan van der Pas zou zijn geweest. Verbalisanten voegen nog aan het proces-verbaal toe dat de verklaring van Petrus van Rooij niet voor 100% mag worden aangenomen, daar hij, sinds hij voor doodslag in de gevangenis zit, van alles vertelt wat ofwel gelogen is ofwel niet meer te controleren valt.⁴

Inderdaad had Piet van Rooij al eerder de aandacht getrokken van de overheid. In een brief aan burgemeester Ploegmakers had hij gevraagd om een persoonlijk onderhoud “betreffende de moordzaak De Bie en die

Melanchthere Heer,

Ondergetekende verzoekt U beleeft in dit gesicht persoonlijk een onderhoud met u te mogen hebben betreffende de moordzaak de Bie;en die van van Galen.

Wat de moordzaak de Bie aangaat,ben ik bereid alle gewenschte inlichtingen te geven.Betreffende de moordzaak G.van Galen ben ik bereid tegenover U verklaringen af te leggen,die het juiste licht in deze zaak brengen.

Hoogachtend,
get.P.H.van Rooij.

*Onvergelyk meekans dal Koosje van Berne
G.van Galen heeft doodgestoken.
Koosje van Berne heeft met mij samen gesproken
ik heb hem aan of en avond bij de Revolutie
mijn tegen de 17 van toen ja met voorvallet ontbreyt
ik heb hem tegen van zoo Koosje ben je wel te beken
te je niet heerssen beroyen hij heb men te
Korvelen wie niet maches. Ik heb ten tegen
van man Gerrit te er slooten of gekoren dan tij
voort bij beide hij heeft mij oot gylcken meden
leid bij mij de pleck in de lath tinn sueten
van ledelstun verterren. Hij heeft oot legte mij
ik heb te tegen te Nagel dan dat ik om dand lath
Heben ik tegen dat ik lath was over.
de aan beaunng dat de heerie heerssen Gerrit van Galen
en Koosje van Berne was. Ciska de Bie ledigen van
Ciska de Bie Gerrit van Galen verzoekt omme de Bie dat
hij een lath was. ten beroveren Koosje van Berne dat
hij mij niet mede te maken tij je maar man je zijn
maecher. Ciska de Bie Gerrit van Berne dat
wij met een van Galen man Gerrit van Galen een
Gerrit van Galen of Ciska de Bie aanvulleng Koosje
van Berne was ten beroveren van Gerrit van
Galn alle trest tij over in stad Koosje van Berne
en den lath*

Ondergetekende verklaart dat Koosje van Berne G.van Galen heeft doodgestoken.

Koosje van Berne heeft met mij samen gesproken.Ik kwam hem op een avond op den Berghschouweg tegen,hij was toen pas uit voorarrest ontbreyt.Ik zeide tegen hem: " Zoo Koosje,ben je weer ten Berne en je niet kunnen bealjeen".Hij zei: " Neen,je konde me niste maken".Ik zei toen tegen hem: " Maar Gerrit is er slechter afgakomen dan jij",waerop hij zeide: " Hij heeft mij ook gestoken",wanten liet hij mij de steek in den hals zien,welke nog een litteken vercoonde.Hij zeide ook tegen mij:" Ik stek er liever 10 lapot dan dat ik me dood laet steken.Ik zorgde dat ik hen voor was".

De aanleiding tot de ruzie tusschen Gerrit van Galen en Koosje van Berne was Ciska de Bie,ochtgenote van Peter de Bie.Gerrit van Galen verzoekt vrouwe de Bie dat zij een hoer was.Toen antwoorde Koosje van Berne: " Daar heb jij niet mede te maken,wijk jij maar naar je eigen moeder."

Ciska de Bie goeide onmiddelijc met een blangne naar Gerrit van Galen waerop Gerrit van Galen op Ciska de Bie aanvloog.Koosje van Berne werd toen handgemeen met Gerrit van Galen,dese trok sijn een en stek Koosje van Berne in den hals.Koosje van Berne was toen ook hat met en se vroeten samen naar buiten waar Koosje van Berne Gerrit van Galen doodgestoken heeft.Van Galen is nog een stidje weg kunnen loopen.

Koosje van Berne heeft nu dit zelf medegedeeld in het bijsijn van sijn vrouwe.

Breda 5 Juli 1934.
get.P.H.v.Rooij.

van Van Galen”. Het briefje is niet gedateerd, maar moet gezien het verband geschreven zijn vóór 5 juli 1934. ... [zie pdf's 01 “Brief Rooij” en 02 “Transcript brief Rooij”] De burgemeester is misschien niet zelf naar Breda getrokken, maar heeft in ieder geval iemand gestuurd om met de gedetineerde te praten. In een map met persoonlijke archivalia van Ploegmakers die in Stadsarchief worden bewaard, zijn twee bekentenissen opgeborgen, ondertekend door P.H. van Rooij. Beide zijn opgemaakt op 5 juli 1934, dus vóór het bezoek waarover Frans Ceelen bericht. Ze zijn handgeschreven, maar niet door Piet zelf. Zij zijn wel door hem ondertekend. Daarna zijn zij overgetypt. Ook deze transcripten bevinden zich in het archief van Ploegmakers. Piet verklaarde in juli 1934 over de moordzaak De Bie: ... [zie pdf's 03 “Originelen Bie Berne, p. 3-4” en 04 “Transcript Bie Berne”] Hoe de originelen en de transcripten in de map van de burgemeester terecht zijn gekomen is niet duidelijk. Maar nog merkwaardiger is waarom zij daar zijn gebleven. Zijn het geen bewijsstukken? Als het waar is dat Van Rooij maar wat vertelde, dan heeft Ploegmakers de stukken wellicht teruggehouden omdat hij ze op hun waarde kon schatten. Het verhaal is inderdaad verward en komt niet overeen met de bekentenis van Piet de Bie zelf. Aan de andere kant geeft Jos Smeets aan, dat de doorbraak in de zaak-De Bie in juli 1934 plaats had. Volgens hem door verklaringen van het echtpaar Boeijen-Van Orsouw en J. van Heesch uit Oss. Zou ook de verklaring van Piet van Rooij nog een rol hebben gespeeld?

Wat betreft de zaak-Gerrit van Galen is Piet van Rooij geloofwaardiger. Hij zegt daarover op 5 juli 1934 ... [zie pdf's “Originelen Bie Berne, p. 1-2” en “Transcript Bie Berne”]] Zijn verhaal over Koosje van Berne komt min of meer overeen met wat Nagel erover schrijft⁴. Bij Nagel wordt naast “Jerina Bron” (Ciska de Bie) “nog iemand anders” als getuige aangevoerd, merkwaardig genoeg zonder hem met naam te noemen. Deze getuige heeft tegen de Marechaussee gezegd dat Koosje hem het volgende had toevertrouwd: “Van Galen heeft Ciska voor hoer uitgescholden, waarop hij (Koosje) zijn vriendin verdedigd had door zijn neef de raad te geven: “Kijk jij maar naar je moeder”. Hierop heeft Van Galen hem (Koosje) gestoken en was hij hem nog maar net voor geweest, anders had Van Gaal hem afgemaakt.” Het lijkt waarschijnlijk dat Nagel de eerste getuigenis van Van Rooij kende. De vraag blijft, waarom hij deze getuige niet met naam noemt. Piet van Rooij is, voor zover ik heb kunnen achterhalen, na zijn verblijf in de Koepelgevangenis van Breda gaan wonen in Tilburg. Hij komt in de verhalen over de Osse Bende niet voor.

1 Ceelen, F., De Osse Bende, p. 10 (<http://www.bhlc.nl/data/docs/oss/oss,%20osse%20obende.pdf>)

2 Informatie van Van Uden op 18-10-2010 in reactie op het artikel van F. Ceelen (website BHIC)

3 Ceelen, F. p. 104 Ceelen, F. p. 105

4 Nagel, W.H., De Criminaliteit van Oss, Den Haag 1949, p. 61.

De kerk van Maria Onbevlekt Ontvangen (collectie Stadsarchief)

De Aartsbroederschap van de Heilige Familie in Oss

DOOR ROBERT VAN VLIJMEN

In het vorige nummer van *Tussentijds* heeft de auteur een overzicht opgesteld van de diverse verenigingen etc. die zich binnen de Rooms-Katholieke kerk vooral bezig hebben gehouden met een devotionele doelstelling. De grootste van deze groepen was de, ook in Oss zeer actieve, Aartsbroederschap van de Heilige Familie. In dit artikel wil ik een algemeen beeld geven van deze Aartsbroederschap, haar invloed op het dagelijkse leven van de aangesloten leden en op de specifieke situatie in Oss.

Oprichter van de Aartsbroederschap van de Heilige Familie is de Luikse kapitein Henri Belletable (geboren in Venlo in 1813 en overleden in Hoei in 1855). In 1837 bekeert hij zich tot het katholicisme. In 1844 richt hij met hulp van de Redemptoristen de Broederschap van de Heilige Familie op. Zoals men verder zal zien was de structuur van de Broederschap op militaire leest geschoeid. In 1845 volgt de erkenning door de Luikse bisschop Van Bommel. Deze bisschop van Luik stuurt in 1847 een aanbevelend schrijven naar Rome waarna paus Pius IX de Broederschap tot Aartsbroederschap verheft. Tot een zaligverklaring van oprichter Henri Belletable is het nooit gekomen. Vanwege restricties in de Belgische wetgeving kon Belletable (die Nederlander was) pas in 1848 trouwen met Elisabeth Stassart, met wie hij al vanaf 1835 een relatie had en met wie hij op de dag van zijn huwelijk al twee kinderen had.

Foto: Henri Belletable

De Aartsbroederschap van de Heilige Familie was een internationale vereniging die landelijk was georganiseerd. De Heilige Familie had in Nederland diverse afdelingen. De eerste Nederlandse afdelingen werden in 1851 opgericht in Helmond, Nijmegen en Venlo. Deze afdelingen waren gescheiden voor mannen en vrouwen. Een vrouwenafdeling is in Oss niet actief geweest, daar zijn in ieder geval geen archiefstukken van teruggevonden.

Het doel van de Heilige Familie was vooral de zelfheiliging van de leden en de verheerlijking van het Rooms-Katholieke geloof door voorbeeldig godsdienstig en zedelijk gedrag.

De Aartsbroederschap van de Heilige Familie was vooral bedoeld voor de minder welgestelde werklieden die op deze wijze in de leer onderwezen konden worden maar ook anderen werden lid. Vanaf 17 jaar kon men lid worden van de Heilige Familie, enige sociale druk werd daarbij wel uitgeoefend. De leden werden binnen hun afdeling onderverdeeld in secties van 12 leden onder toezicht van een prefect. Het getal van 12 was afgeleid van de 12 apostelen: men beloofde elkaar naar het voorbeeld van de 12 apostelen samen te bidden en af te zien van dronkenschap en losbandigheid.

Een prefect had vele plichten. Hij diende er voor te zorgen dat binnen zijn sectie de regels werden nageleefd. Dit diende hij te doen met voorzichtig en liefdevolle ijver. Hij diende de rangschikking binnen de sectie te handhaven, er mochten geen veranderingen worden doorgevoerd zonder toestemming van de directeur. De prefect diende een nauwkeurige ledenregistratie bij te houden en was verplicht de directeur (een parochiegeestelijke) op de hoogte te houden van verhuizingen, ziekte van leden

of langdurige afwezigheid. De prefect registreerde wie de wekelijkse vergaderingen bijwoonde. Zo nu en dan bezocht de prefect de leden, vooral bij ziekte en andere droevige omstandigheden. De (onder)prefect diende oprecht en deugdzaam te leven. Uiteraard diende de prefect zijn plaatsvervanger, de onderprefect, goed op de hoogte te houden.

De Aartsbroederschap van de Heilige Familie werd sterk gepropageerd door de Redemptoristen, die in het hele land hun beruchte volksmissies hielden waarover verderop meer.

Tussen 1850 en 1950, de periode van het Rijke Roomse Leven, was de Aartsbroederschap van de Heilige Familie qua ledental de populairste broederschap op devotioneel terrein. De Heilige Familie werd door het streng gereguleerde karakter ook de meest invloedrijke broederschap binnen de Rooms-Katholieke kerk. In 1894 telde de Aartsbroederschap 400.000 leden waarvan 100.000 in Nederland. In 1951 waren er 700.000 leden, waarvan 300.000 in Nederland. Daarna kwam er een gestadige neergang, de "Heilige Familie" was niet opgewassen tegen de veranderende tijdsgeest.

Alle afdelingen kregen een eigen patroonheilige toegewezen. Ook de diverse secties binnen een afdeling (secties waren vaak een specifieke buurt) kregen een eigen patroonheilige toegewezen.

De Aartsbroederschap van de Heilige Familie gaf ook een tijdschrift uit onder de titel 'Familieblad'. Dit tijdschrift ging in 1969 ter ziele.

De leden van de Aartsbroederschap van de Heilige Familie kwamen wekelijks bijeen in de kerk. Deze bijeenkomsten werden vergaderingen genoemd en ieder lid had zijn eigen plaats zodat de (onder)prefect goed kon controleren of alle leden wel aanwezig waren. Hier toe werden zelfs controleboekjes bijgehouden door de prefect, die daarvoor weer verantwoording moest afleggen aan de directeur van de Heilige Familie (een parochiegeestelijke). In Oss heeft lang Jos A. van Herpt deze functie bekleed, in de periode dat hij kapelaan was maar ook later gedurende zijn decanaat. Van Herpt was kapelaan in de parochie M.O.O. van 1943 tot 1945 en pastoor-deken van 1947 tot 1967 en hij was bijzonder fanatiek wanneer het ging om de Aartsbroederschap te propageren.

Tijdens de vergaderingen van de H. Familie werd er

vooral gebeden en kregen de leden een stichtelijke toespraak te horen.

Wanneer een lid, zonder opgaaf van reden, niet aanwezig was bij een vergadering werd hij thuis bezocht door de directeur. Later werd deze last te groot voor de directeur en nam de prefect deze taak over. Mocht het lid echter volharden in zijn afwezigheid, dan kwam toch de directeur horen wat er aan de hand was en de afwezige tot deelname aan de vergaderingen aanmoedigen. Overigens mocht men pas na een proeftijd lid worden van de Heilige Familie. In deze proeftijd moest men bewijzen serieus lid te willen worden. Wanneer dit het geval was werd het nieuwe lid plechtig geïntroduceerd binnen de Aartsbroederschap van de Heilige Familie. Op deze dag (altijd op een zondag) werden de nieuwe leden “verzocht te naderen tot de H.H. Sacramenten” en tijdens de namiddagvergadering een kwartier voor aanvang plaats te nemen op de afgesproken plekken in de communiebank. Men kon bezwaren tegen de nieuwe leden aanbrengen bij de directeur. “Mocht iemand vergeten of vertrokken zijn, of heeft iemand tegen de aanneming van een lid bezwaar, men geve daarvan na de vergadering kennis aan de directeur.”

Tijdens deze vergaderingen droegen de leden een medaille waarmee ze aangaven lid te zijn van de Aartsbroederschap van de Heilige Familie. Hiermee werd de Heilige Familie (Jezus, Maria en Jozef) eer gebracht, leden van de Heilige Familie die de medaille niet wilden dragen krijgen een veeg uit de pan: “Sommigen vinden het dragen van de medaille een offer dat ze niet brengen kunnen. Ze zullen ons antwoorden: “We kunnen het wel, maar we willen het niet”. Maar zoo is het niet. Ze willen het niet, omdat ze het niet kunnen. ’t Kost hun te veel. Ze zijn niet eenvoudig genoeg. Als ze een medaille van een koning ontvingen met zijn beeld erop, ze zouden er trotsch op zijn die te dragen; maar een medaille met het beeld van de H. Familie, die de priester in naam der H. Kerk hun uitreikt, is hun te min. Hier geldt het woord van Jezus: “Ik dank U Vader, omdat Gij dit voor de wijzen verborgen hebt en geleerd hebt aan de eenvoudigen.” Laten we den echten, eenvoudigen geest van Nazareth hebben, en Jezus, Maria en Jozef gaarne vereeren door hun medaille te dragen.” (uit een circulaire van de Heilige Familie:

“Bezinning op het lidmaatschap der H. Familie”). Met deze medailles onderscheidde men zich van niet-leden en ook onderling (“Bij de processie naar Kevelaer dragen de leden der Zangersafdeling de medailles aan een gouden lint om ze te onderscheiden van de niet-zangers”. De leden van de Heilige Familie werden aangemoedigd als afzonderlijke groep deel te nemen aan de georganiseerde bedevaart naar Kevelaer.)

Naast de wekelijkse vergadering, in Oss op zondagmiddag of woensdagavond, al naar gelang de voorkeur, werden de leden ook geacht thuis hun dagelijkse gebeden en oefeningen uit te spreken en hun dagelijkse werkzaamheden toe te wijden aan de Heilige Familie. Op 21 april 1895 werd door de paus afgekondigd dat men 100 dagen aflaat verkreeg zo dikwijls een gewoon lid de gewone oefeningen verricht terwijl hij de gewijde medaille op de borst draagt en daarnaast berouwvol het volgende schietgebed verricht: “Jezus, Maria, Joseph verleent ons volharding in de goede werken tot aan den dood.”

Naast al het bovenstaande worden er ook regelmatig cursussen georganiseerd over de “echte geest van de H. Familie”. Men kreeg te horen dat de Aartsbroederschap van de H. Familie een godsdienstige vereniging was voor de vorming van echte degelijke katholieken in plaats van halfslachtige.... Mede daarom werd het lidmaatschap van godsdienstige verenigingen gestimuleerd. Het doel (de echte verering van Jezus, Maria en Jozef) kon alleen bereikt worden door naleving van de statuten; Het diploma, ontvangen bij de opdracht, zichtbaar in huis op te hangen (als speciale toewijding aan de H. Familie); De H. Familie elke dag te vereren (’s morgens, de dag door en ’s avonds: in de ochtend door alle werkzaamheden op te dragen aan Jezus, Maria en Jozef; in de loop van de dag regelmatig een schietgebed te verrichten en de toewijding van het huisgezin aan de H. Familie elke avond te vernieuwen. In het eigen gezin dient men het H. Huisgezin na te streven in onderlinge liefde en huiselijkheid en ook in het werkmilieu navolging te vinden van de H. Familie) en een bijzondere verering van Jezus, Maria en Jozef door het dragen van de medaille tijdens vergaderingen en door hen regelmatig aan te roepen, vooral wanneer men problemen ondervond. Ook werd men gewaarschuwd voor alle niet-katholieke media om de verleiding tot

“ECHTE GEEST VAN DE
H. FAMILIE”

verkeerde zaken te weerstaan en een zeer godsvruchtig leven te leiden door geloof, gebed en het ontvangen van de sacramenten door dagelijks de H. Mis te bezoeken.

De rol van de Redemptoristen in de Heilige Familie

Voor de Heilige Familie speelde deze kloosterorde een belangrijke rol. De Orde van de Redemptoristen werd gesticht in 1732 door H. Alfonsus Maria de Liguori in Zuid-Italië. Nog tijdens het leven van de stichter breidde het gebied waar de orde actief was zich uit naar het noorden en kreeg de orde een specifieke taak: het opleiden van priester-studenten. Het bekendste grootseminarie van de Redemptoristen lag in Wittem. Dit grootseminarie was actief van 1836 tot 1968.

Daarnaast verzorgden de Redemptoristen ook regelmatig volksmissies, ook op diverse plaatsen in Nederland. Het succes van de eerste volksmissie in Wittem (1833/1834) was overweldigend. Het doel van deze volksmissies, met 10 tot 12 dagelijkse bijeenkomsten in de kerk, was de Rooms-Katholieken massaal te bewegen “tot bekering van hun zondige leven”. Het moeten grootse spektakels zijn geweest waarbij geen middel werd geschuwd om het doel te bereiken. Hel en eeuwige verdoemenis dreigden voor de zondaars (daarbij werd uitgebreid ingegaan op de verschrikkelijke zonden en de afschuwelijke straffen die de zondaar zou moeten ondergaan). Maar de zaligheid voor de bekeerling zou ook enorm groot zijn. Dergelijke missies werden in de parochies gehouden op verzoek van de pastoor.

De Heilige Familie in Oss

In Oss was het deken prof. H. Piggen (deken van 1861 tot 1872) die veel religieuze verenigingen oprichtte in Oss. Deken Piggen was geboren in 1804 in Berkel. Op wat oudere leeftijd volgde hij zijn studies waarna hij in 1832 tot priester werd gewijd. Van 1838 tot 1852 was hij professor in de H. Schrift aan het Grootseminarie in Haaren. In 1852 werd hij pastoor in Geffen. Daar realiseerde hij in 1856 een gesticht van de Zusters van Liefde die zorgde voor het onderwijs aan de jeugd en de verzorging van de bejaarden. Ook in Geffen schreef hij een drietal boeken.

Juli 1861 werd hij tot pastoor-deken van Oss benoemd. Vanwege de grote werkloosheid en armoede blies hij de Sint Vincentiusvereniging nieuw leven in maar de

armoede kwam pas echt aan zijn einde toen in 1871 Jurgens begon met de margarineproductie en zo aan velen werk verschafte.

Deken Piggen richtte een afdeling van de H. Familie in Oss op in 1863. Tijdens een retraite werden 625 mensen lid, tot eerste directeur werd benoemd kapelaan J. Vogels. In 1871 schonk de H. Familie aan de kerk een Sint Jozefbeeld, bedoeld als pendant van het beeld van Onze Lieve Vrouw, dat een jaar eerder in de kerk was geplaatst. Beide beelden waren ontwerpen van de Bossche architect L.C. Hezenmans.

Op 14 december 1871 verzorgde de Capucijn pater Athanasius een retraite aan de leden van de H. Familie. Deze retraite telde meer dan 1000 deelnemers. Van 9 t/m 11 oktober 1877 werd er een retraite gehouden voor de gehuwde vrouwen en weduwen. Ook dit wordt een succes genoemd. In 1878 volgde een retraite voor de gehuwde mannen.

Interieur parochiekerk Maria Onbevlekt (collectie Stadsarchief)

Doorkijkje naar de parochiekerk van de parochie Maria Onbevlekt Ontvangen (Grote Kerk) in Oss, ca. 1930 (Collectie Stadsarchief)

In november 1888 werd herdacht dat de H. Familie in Oss 25 jaar bestond. Ook werd het eeuwfeest gevierd ter herdenking van de oprichting van de H. Familie. Ter ere hiervan werden een aantal gebrandschilderde ramen aan de kerk geschonken.

Onder de opvolger van Piggen, Van der Laar (deken-pastoor van 1872-1897), een onvermoeibare persoonlijkheid, zijn er vele godsdienstige verenigingen opgericht en werd ook de kerk verfraaid. Van der Laar richtte ook de beeldengroep op bij de kerk ter herdenking van het einde van de eerste Osse misdaadgolf.

Gedurende zijn decanaat bleef ook de afdeling van de Aartsbroederschap van de Heilige Familie actief in Oss. Er werd een begin gemaakt met een register van de mededelingen die tijdens de vergaderingen werden gedaan. Uit deze mededelingen blijkt dat de jonge leden

van de Heilige Familie die hun dienstplicht moesten gaan vervullen werden geacht trouw de bijeenkomsten van de militaire tak van de Heilige Familie bij te wonen (de Militaire Vereeniging, gevestigd in Breda). Dit werd voor de eerste keer vernoemd op 19 mei 1895. Ook hier werd het bezoek aan de vergaderingen streng bijgehouden en ook doorgegeven aan de directeur van de Heilige Familie-afdeling waarvan men lid was. Ook ontvingen de militairen die trouw de bijeenkomsten van de Militaire Vereeniging bezochten een diploma om dit aan te kunnen tonen (o.a. vernoemd op 3 augustus 1895). In 1893 verplichtte de bisschop van Den Bosch (Van de Ven) alle parochies in het bisdom een afdeling van de Heilige Familie op te richten, zo deze nog niet bestond. Onder de opvolger van Van der Laar, Mgr. van den Boer (deken-pastoor van 1897-1939), kwamen in jaren '30 van de twintigste eeuw de godsdienstige verenigingen in Oss tot grote bloei. Dit verschijnsel deed zich trouwens binnen de hele Katholieke kerk in Nederland voor. In 1938 werd een actie gehouden ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de H. Familie.

Onder het dekenaat van Van den Boer kwam met betrekking tot de oprichting van nieuwe organisaties de nadruk meer te liggen op organisaties met een sociaal doel.

Onder de opvolger van Van den Boer, Verschure (deken-pastoor van 1939-1947), werden notulen bijgehouden van de vergaderingen van de prefecten en hun plaatsvervangers (onderprefecten) met de directeur, meestal de pastoor-deken. In deze notulen wordt tijdens de mobilisatiedagen van september 1939 aangegeven dat de organisatie van een en ander niet goed verliep want o.a. "meerdere onderprefecten liggen op stro". In 1940 wordt besloten de circulaire van de Heilige Familie door te sturen aan de gemobiliseerde militairen zodat zij voeling blijven houden. Er werd er op aangedrongen dat als de gemobiliseerden thuis waren, zij met zachte hand gewezen dienden te worden op de bijeenkomsten van de H. Familie. Overigens werd de oorzaak van het teruglopende bezoek aan de vergaderingen ook gezocht in de extreme koude tijdens de winter van 1939-1940. De prefecten dienden de vanwege de kou weggebleven leden te bewerken, de directeur had hiervoor onvoldoende tijd. Hij bezocht alleen de moeilijke gevallen, daar konden de prefecten hem op wijzen door briefjes in de controleboekjes, die werden gebruikt ter registratie van de

deelname aan de vergaderingen, te doen. Dit bewerken van leden door (onder)prefecten blijft een regelmatig terugkerend thema.

Verder werden tijdens deze bestuursvergaderingen o.a. besproken: de kwaliteit van de zang tijdens de algemene vergaderingen en de H. Missen die opgedragen dienden te worden voor de overleden leden. Bij de aankondiging van een triduum werd vastgelegd dat ook hier de controle van het bezoek aan dit triduum moest worden geregeld. Tijdens de vergaderingen diende ook het abonnementsgeld voldaan te worden voor het blad van de Aartsbroederschap van de Heilige Familie. Er werd tijdens de bestuursvergaderingen op gewezen dat men dit geld bij absente leden niet door kinderen moest laten ophalen om het belang van een en ander te onderstrepen. De nadruk lag heel sterk op de propaganda om nieuwe leden voor de organisatie te winnen. Zo moesten nieuwe bewoners in de buurt snel bewerkt worden zodat de mannen van 17 jaar en ouder lid zouden worden van de Heilige Familie. Ook werd de toen nog zeer katholieke lokale pers bewerkt en werden er strooibiljetten verspreid.

Tijdens de bestuursvergadering van 2 februari 1940 werd de parochie ingedeeld in 28 wijken om de nieuwe inwoners direct op te nemen in de H. Familie. Prefecten werden geacht “slappe leden” te bezoeken, bleven de leden “slap”, dan kwam de directeur zijn licht opsteken. De prefecten verzorgden ook de verspreiding van het Paulusblad, tegen alcoholmisbruik.

Zoals boven al aangegeven heeft kapelaan en later pastoor-deken Van Herpt tot midden jaren '60 een stuwende rol gespeeld met betrekking tot de organisatie en stimulering voor activiteiten met betrekking tot de H. Familie. Ook hij was er vooral sterk op gericht om nieuwe leden te werven. In oktober 1951 wordt een plan van weldoordachte propaganda uitgezet om leden te werven voor alle godsdienstige verenigingen om op deze manier hun oude glorie te herstellen. Leden van de Aartsbroederschap van de H. Familie dienden bepaalde gezinnen te gaan bezoeken en te bewerken via formulieren en invulstrookjes. Ook de oud-leden werden gestimuleerd om lid te worden.

Eind jaren '50 speelde de Aartsbroederschap van de H. Familie geen rol van betekenis meer in de parochie Maria Onbevlekt Ontvangen (de Grote Kerk). De laatste (bekende) archiefstukken over de H. Familie binnen de

parochie dateren uit 1958. We mogen er van uitgaan dat de organisatie daarna aan betekenis heeft ingeboet en vanaf de jaren '60 geen rol van betekenis meer speelde in de parochie.

Geraadpleegde bronnen:

Ven, F.J.M. van de, *Honderd jaar parochiekerk M.O.O. Oss. Gedenkboek ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de parochiekerk Maria Onbevlekt Ontvangen te Oss. 1859-1959, Oss, 1959*

Buijks, H., Hagenaars P. en Zuijlen, J. van, *De kerk in het centrum. Kerkelijk leven rondom de Grote Kerk in de 19e en 20e eeuw, Oss, 1982*

Ulijn, G., *150 jaar Grote Kerk. 1859-2009, Oss, 2009*

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Aartsbroederschap—van—de—Heilige—Familie>

<http://www.vanwersch.info/wetenswaardigheden/heilige%20familie.html>

<http://kdc-app.hosting.kun.nl/erasmusplein/2-1995/wittem.html>

<http://www.historietilburg.nl/thr/thr9.thelen.htm>

<http://www.religieuserfgoed.nl/maand.aspx?ID=34>

Uit het archief van de parochie Maria Onbevlekt Ontvangen de inventarisnummers 131 t/m 164

Rectificatie

In het vorige nummer van Tussentijds is een artikel geplaatst over de Burgerscholen A en B in Oss. Bij dit artikel zijn twee foto's opgenomen waarop diverse fraters staan afgebeeld die in deze scholen hebben gewerkt.

Helaas is de omschrijving bij de foto's verwisseld. Hiervoor bied ik u mijn verontschuldiging aan.

Ruud Pieters

Brandblusser blijkt noodluchtdrukvoorziening

In Tussentijds 2011-2 stond de jeugdherinnering van Jan Ruijs aan de neergestorte geallieerde bommenwerper bij Macharen (oktober 1944).

Het vliegtuig is destijds al geruimd maar brokstukken zijn in de polder achtergebleven. Een opvallend voorwerp uit het vliegtuigwrak is enkele jaren geleden gevonden door Gerrit Smits, enthousiast lokaal-archeoloog. Het flesvormige object leek hem een brandblusser, een begrijpelijke conclusie als je de vorm ziet. Verder was hem de geschiedenis van het Engelse vliegtuig onbekend. Joop Thuring, zeer geïnteresseerd in de land- en luchtoorlog tijdens Operatie Market Garden in onze regio, had Jan Ruijs geholpen bij zijn verhaal omdat hij veel kennis heeft van de gebeurtenissen in deze stormachtige tijd. Ook kennissen van hem, deskundig in militaire luchtvaartshistorie, waren geïnteresseerd in het verhaal van de neergehaalde Lancaster bij Macharen. Zo kwam de 'brandblusser' bij meer mensen in beeld. Dat leverde een verheldering op van de functie van dit voorwerp.

De 'brandblusser' werd na enige discussie onder vliegtuigwrak-specialisten in Thuring's kennissenkring herkend maar blijkt iets heel anders te zijn dan gedacht. Allereerst was iedereen het erover eens dat het flesvormige voorwerp inderdaad uit een RAF-vliegtuig komt. Het is echter geen brandblusser maar bevatte perslucht en heeft hoogstwaarschijnlijk de functie van een nood - back-up gehad, nodig bij het alsnog kunnen uitvoeren van een landing voor het geval het hydraulische systeem uitvalt. Met de perslucht uit de fles(sen) konden de

remkleppen onder de vleugels bediend worden, ook wel 'flaps' genoemd, en het hoofdlandingsgestel uitdraaien op aangeven van de piloot. De elektrische draden die aan de bovenkant van de 'fles' zichtbaar zijn, hebben met de bediening te maken.

In de harde realiteit onder oorlogsomstandigheden waren beide systemen natuurlijk vaak wel beschadigd door vijandelijk vuur zodat er zelden sprake kon zijn van een redelijke landing. Zoals de inzittenden van de gecrashte Lancaster helaas hebben moeten ervaren.

Gerrit Smits en de persluchtcilinder (foto Joop Thuring)

Heuvel 55

Aanvulling Tussentijds voorjaar 2011.

In dit pand woonden vanaf 21 november 1896 Johanna Maria Clementia Jurgens met haar man Aloysius Petrus Clercx en hun vier kinderen.

Johanna werd op 23 november 1854 in Oss geboren als dochter van Joannes (Johannes) Wilhelmus Jurgens en Maria Bernarda Feijen. Hun huis/fabriek stond in de Monsterstraat 6-8. Zij kregen negen kinderen.

Aloysius werd op 2 mei 1854 te Boxel geboren als zoon van Sebastianus Hendrikus Clercx, van beroep koopman, en Petronella van den Broek, wonende te Helvoirt. Aloysius was eerder getrouwd geweest met Catharina Paulonia Maria Landman, zij is overleden op 28 juni 1879 te Helvoirt.

Johannes en Aloysius trouwden op 6 januari 1892 in Oss. Getuigen bij het huwelijk waren:

- Willem Wettelings, oud 28 jaar, beroep boekhouder, wonende in Oss;
- Antonius de Bruin, oud 28 jaar, beroep zonder, wonende in Oss. Hij werd later caféhouder van Café "Suisse" op de Heuvel 73.
- Petrus de Buin, oud 24 jaar, beroep zonder, wonende in Oss;
- Theodorus Antonius Maria van , beroep klerk, wonende in Oss.

Op 21 november 1896 verhuist het gezin van Helvoirt naar Oss, waar zij gaan wonen op de Heuvel 55.

Zij krijgen 4 kinderen:

Johannes Wilhelmus Henricus Maria Clercx, geboren Vught 03-11-1892

Catharina Paulina Bernardina Maria Clercx, geboren Oss 12-07-1894

Bernardus Wilhelmus Anna Maria Clercx, geboren Oss 26-07-1895

Petrus Sebastianus Maria Josepha Clercx, geboren Oss 09-03-1897

Het gehele gezin verhuist op 18-08-1904 naar Nijmegen. Johanna is op 18 maart 1947 in Nijmegen overleden en Aloysius op 21 april 1926 in Ubbergen.

Bron: BHIC (Mariët Bruggeman), Internet R.Pieters

Foto: Stadsarchief Oss (Collectie Paul van der Werff)

De naam van ...

door Paul Spanjaard

Om de zoveel tijd nemen we een straatnaam onder de loupe en leggen de achtergrond uit. Dit keer richten we ons op de naam van onze stad Oss, waar komt die vandaan? Tegelijk nemen we daarin de betekenis van Ussen mee.

Wat betreft de naamsverklaring van Ussen (en ook Oss) halen we als begin aan wat er in Wikipedia geschreven is:

De betekenis van de naam Oss, tot de late middeleeuwen gespeld als Os en daarna tot 1906 gespeld als Osch, ligt niet eenduidig vast. De historicus Jan Cunen nam in 1932 nog aan dat er verband bestond met rundvee: de os siert al sinds de middeleeuwen het wapen. Ook werd door andere geleerden het verband met de Germaanse Asen (of: Osen, de naam voor goden van de Germanen) gelegd. Tegenwoordig wordt aangenomen dat de naam hoger gelegen plaats aan het water betekent. Dit water was de Maas en de hoger gelegen plaats was de Heuvel, de kern van de bewoning.

Wikipedia zit daarmee goed op de hoofdlijn van de naamsverklaring van Oss en ook Ussen. Er is dus lang gedacht, en vooral door Jan Cunen gepropageerd, dat het dier de os de naamgever van de stad zou zijn omdat hier zulke goede weidegronden langs de Maas liggen. Dat bleek echter te simpel. De namen van Oss en Ussen gaan veel verder terug dan de middeleeuwen, toen een zogenaamd sprekend wapen werd gevoerd omdat er zo weinig mensen konden lezen in die tijd. Oss en Ussen zijn waarschijnlijk wel in betekenis verwant aan elkaar, dat denken

taalkundigen in ieder geval. Er is in de jaren 40-50 ook wel gedacht dat Oss en Ussen met 'azen' te maken had, dat goden uit de Noorse en Germaanse mythologie. Maar het is onwaarschijnlijk dat een plaatsnaam hier verwijst naar de Noorse godenwereld. Wat in de jaren zestig een tijd als aannemelijke verklaring naar voren kwam was dat Oss en Ussen verwant zijn aan het woord 'hozen' en dat de naam daarmee verwijst naar een woonplaats bij het water. Maar ook dit is door recent onderzoek weer afgewezen als verklaring. De Werkende Mens vroeg in april 2011 de keltoloog Luran Toorians de naam Oss-Ussen toe te lichten en hij kwam met de volgende verklaring: 'een archeoloog bepaalt op grond van vindplaats en voorwerpen of men wel met Kelten te doen heeft, de keltoloog bepaalt aan de hand van taalkundige kenmerken of het om Kelten gaat of niet. Hoewel de uitspraak nauwelijks te achterhalen is, vormt men op basis van gevonden inscripties toch een beeld van de taal. Zodoende is een taalwetenschappelijk verantwoorde veronderstelling te maken voor de herkomst van de plaatsnaam Oss. De naam is mogelijk afgeleid van het Gallisch uxellos, wat hoog, verheven betekent: uxellos > Ussen, Oss.'

Daarmee komt de verklaring van Oss-Ussen via het keltisch ook uit bij hoger gelegen woonplaats (bij het water) uit, de veronderstelling die eerder op een andere manier bereikt was. Dit is zeer aannemelijk, er zijn meer oude plaatsnamen die van het keltisch afstammen en uit opgravingen en archeologische vondsten blijkt dat deze omgeving kenmerken van de Keltische cultuur laat zien.

*Rijksmuseum van Oudheden
Leiden: Keltisch zwaard en urn uit
de prehistorie, de vondsten van
het Vorstengraf in Oss.*

